

ΤΟ ΠΕΙΡΑΜΑ ΤΗΣ ΑΡΓΕΝΤΙΝΗΣ:
ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΔΥΟ ΧΩΡΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

Ε.Μ.Π. | ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

Κατεύθυνση Α΄:

Σχεδιασμός- Χώρος- Πολιτισμός

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια: Λασηθιωτάκη Δάφνη

Επιβλέπων Καθηγητής: Σταυρίδης Σταύρος

Επιτροπή: Μίχα Ειρήνη | Σταυρίδου Αθηνά

Αθήνα | Οκτώβριος 2015

[ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ]

A.0.0 Πρόλογος

A.1.0 Εισαγωγή

B.1.0 Κριτική θεωρία των κοινών

B.1.1 Commons – η έννοια του κοινού

B.1.2 Ορισμοί

B.1.3 Η έννοια της περίφραξης

B.1.4 Η έννοια του πλήθους

B.2.0 Ετεροτοπία: Μια ιδέα για το χώρο

B.2.1 Η έννοια της ουτοπίας

B.2.2 Η έννοια της ετεροτοπίας

B.2.3 Ετεροτοπία: “εντός- εκτός και επί τα αυτά”

B.2.4 Ετεροτοπία: δημόσιο- ιδιωτικό

Γ.1.0 Αργέντινη: η αρχή..

Γ.1.1 Πρακτικές αντιμετώπισης

Γ.1.2 Asambleas: συνέλευση γειτονιάς

Γ.1.3 Fabricas Recuperadas: ανακτημένες επιχειρήσεις

Γ.1.4 Trueque: ανταλλακτικό εμπόριο

Δ.1.0 Συμπεράσματα

Δ.1.1 Ανασκόπηση

Δ.1.2 Επίλογος

Ε.1.0 Βιβλιογραφία

A

πρόλογος | Α.Ο.Ο

Η παρούσα εργασία θα επιχειρήσει να αναγνώσει ένα υπαρκτό εμπειρικό παράδειγμα κοινωνικής παραγωγής χώρου και οργάνωσης μέσω μιας διαλεκτικής δύο θεωρητικών εννοιολογικών πεδίων. Σκοπός αυτής της προσέγγισης είναι να τεθεί το ερώτημα για το αν αυτό το παράδειγμα μπορεί να αποτελέσει έναν πιλοτικό προπομπό μιας νέας μορφής παραγωγικής και συνεπώς κοινωνικής και πολιτικής μορφής οργάνωσης «από τα κάτω» (bottom up)- ένα πείραμα που θα μελετηθεί, στο πολύ συγκεκριμένο «εδώ και τώρα» ή για να είμαστε ακριβείς, στο «εκεί και τώρα». Στόχος είναι να εντοπίσουμε τα χαρακτηριστικά εκείνα του παραδείγματος, που θα μπορούσαν να αναπαραχθούν διατοπικά και σε άλλες περιπτώσεις, καθώς και εκείνα που μπορούν να καταστήσουν εφικτό το ενδεχόμενο για άμεσο και αισθητό πολλαπλασιασμό του φαινομένου, στο σημείο που να αποτελεί εκδοχή του κανόνα και όχι της εξαίρεσης.

Αφορμή για αυτή την εργασία, στάθηκε η παρούσα πολιτική και οικονομική κρίση και το αδιέξοδο που βιώνει η Ελλάδα, η οποία αναμφίβολα ζει μια όξυνση στην κοινωνική ιστορία της. Τα εντατικοποιημένα μέτρα που λήφθηκαν ως λύση στην κρίση επέφεραν ακόμα μεγαλύτερες και βέβαια προς το επαχθέστερο, συνέπειες: λιτότητα, εργασιακή επισφάλεια, καταστολή, διάλυση των κρατικών και δημόσιων παροχών σε υγεία, παιδεία και ασφάλεια. Η ανάδειξη ενός ειδικότερου προβληματισμού προέκυψε από την παρατήρηση των έντονων και εγγύς γεγονότων – ως συνέπεια των προαναφερθέντων. Ο προβληματισμός αυτός, οδήγησε στην αναζήτηση τρόπων αντιμετώπισης ενάντια στις νέες συνθήκες ζωής που επιβάλλονταν. Τρόποι οι οποίοι να αφορούν νέα μοντέλα κοινωνικής οργάνωσης, και κατά συνέπεια νέες εκδοχές χώρων.

Η αρχική αναζήτηση τέτοιων κοινωνικών εφαρμογών, ήταν απαλλαγμένη από τοπικούς ή χρονικούς περιορισμούς. Βέβαια, στην πορεία προέκυψε από τη διαδικασία της έρευνας ότι τα παραδείγματα προς αναφορά ήταν πολλά περισσότερα από το ίσως αναμενόμενο, συνεπώς έπρεπε να τεθούν σε διαδικασία διαλογής. Επομένως ήταν απαραίτητο να «θεσπίσουμε» όρια για να προκύψει το παράδειγμα- βάση αυτής της εργασίας. Τα όρια ήταν:

Χρονικά: το ξέσπασμα της κρίσης στην Αργεντινή είναι ένα πρόσφατο ιστορικό γεγονός με απόσταση μόλις 13 χρόνων από το σήμερα, Χωρικής φυσιογνωμίας: η εξέλιξη των εκεί φαινομένων λαμβάνει χώρα σε μία σύγχρονη αναπτυσσόμενη αστικού τύπου κοινωνία (όπως η δική μας), τέλος σε σχέση με το υποκείμενο που εκπροσωπεί το φαινόμενο: είναι ένας αστικός πληθυσμός, χωρίς συγκεκριμένες και διακεκριμένες πολιτικές καταβολές

Το πείραμα της Αργεντινής, με το φαινόμενο των συνελεύσεων, της ανάκτησης των εγκαταλειμμένων εργοστασιακών χώρων, του ανταλλακτικού εμπορίου και την

προσπάθεια εφαρμογής ενός νέου τύπου οργάνωσης τόσο σε επίπεδο οικονομικής όσο και κοινωνικής και χωρικής οργάνωσης, είναι το παράδειγμα που θα χρησιμοποιήσουμε για την απόπειρα εφαρμογής των θεωριών.

Ανάμεσα στα πρώτα «θύματα» αυτής της παγκόσμιας καπιταλιστικής κρίσης , συγκαταλέγεται και η Λατινική Αμερική, στα επόμενα – όλη, αλλά όχι σύσσωμη - η Ευρώπη. Πολλές μεγάλες διαφορές ανάμεσα στις ποικίλες εκδοχές της, ταυτόχρονα όμως και εντυπωσιακές ομοιότητες. Ο τρόπος που επέλεξε η Αργεντινή να αντιμετωπίσει μια αντίστοιχα οδυνηρή οικονομικο-κοινωνικής μορφής κρίση ,που την συντάραξε το 2001, με αυτή που βιώνει η Ελλάδα από το 2008, αποτελεί το πεδίο στο οποίο εφαρμόσουμε τις θεωρίες με τα εννοιολογικά εργαλεία τους.

εισαγωγή | A.1.0

Η χρονική στιγμή που επιχειρήθηκε η παρούσα διπλωματική, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, είναι άμεσα εξαρτημένη με τη κατάσταση που επικρατεί εδώ και κάποια χρόνια στην Ελλάδα και η οποία συμπυκνώνεται στην πιο «πολυπαιγμένη» λέξη των ημερών μας: κρίση.

Μια κρίση που ξεκίνησε ως χρηματοπιστωτική και, όπως κάθε τέτοιου είδους κρίση, εξελίχθηκε σε πολιτική, κοινωνική και, μοιραία, και χωρική. Η κρίση αυτή δεν είναι εθνική –μόνο- είναι διεθνής, είναι παγκόσμια. Σύνηθες είναι το «λάθος» που ονομάζει την κρίση κατ' αποκλειστικότητα οικονομική, και άρα προσδίδει και στις διεξόδους της αποκλειστικά οικονομικό και –πολλές φορές οικονομίστικο χαρακτήρα. «Η κοινωνία δεν είναι μόνο οικονομία», κοινωνία είναι κάτι πέρα από παραγωγή υλικών αγαθών και την κατανάλωση αυτών και, συνεπώς πρέπει να επανεφευρευθεί.

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, θεωρούμε ότι το παράδειγμα εναλλακτικής δομής κοινωνικής οργάνωσης της Αργεντινής μπορεί να λειτουργήσει για μια πρώτη ανάγνωση και σύγκριση των δυο θεωρητικών εννοιολογικών πλαισίων που επιλέξαμε. Η μια θεωρία αφορά τη θεωρία των κοινών μέσα από τους A. Negri, M. Hardt και M. D'Angellis και η δεύτερη θεωρία αφορά τις ετεροτοπίες και θα χρησιμοποιηθεί για την ανάλυση αυτής, κυρίως, η προσέγγιση M. Foucault.

Ο λόγος για τον οποίο η παραπάνω προσέγγιση κρίνεται ενδιαφέρουσα και άρα επιχειρούμε να δοκιμάσουμε την εφαρμογή της λογικής της, στην περίπτωση του φαινομένου αυτού, είναι διότι δίνει τη δυνατότητα να συστήσουμε διάφορα χαρακτηριστικά που έχει εμφανίσει το συγκεκριμένο φαινόμενο και μπορούμε να μελετήσουμε τη πιθανότητα εφαρμογής τους σε άλλες εκδοχές και περιπτώσεις. Η μελέτη των τρόπων εναλλακτικής οργάνωσης σε κοινωνικό, οικονομικό και συνεπώς και χωρικό επίπεδο δεν αποσκοπεί στον αποκλειστικό προσδιορισμό κάποιου κανόνα, απλώς γίνεται μια εξέταση πιθανού εντοπισμού σημείων που μπορούν επαναληφθούν.

Η σύγκριση των δύο θεωριών αποσκοπεί σε ένα πρώτο συμπέρασμα, σε ένα πιο ευρύ ερώτημα, από αυτό της βιωσιμότητας και επαναληψιμότητας του παραδείγματος, το οποίο αφορά γενικότερα τη δυνατότητα και τις πιθανότητες για εναλλακτικές μορφές κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης και αλλαγές πάνω στη παρούσα δομή του συστήματος.

Η εξέλιξη άλλωστε ενός εγχειρήματος και ακόμα περισσότερο ενός κοινωνικού αντικειμένου, είναι πάντα σημαντικό γεγονός για την ιστορία μιας και συμβαίνει όταν σημειώνονται κοινωνικο-πολιτικές εξελίξεις μεγάλης κλίμακας. Είναι τότε που

μπαίνουν σε χρήση πρακτικές που επιτρέπουν τη διαφοροποίηση από ήδη υπάρχουσες, συμπληρώνοντας, αντικαθιστώντας ή επανατοποθετώντας τα μέχρι τότε δεδομένα.

B

κριτική θεωρία των κοινών | Β.1.0

*ο παλιός κόσμος πεθαίνει, και ο νέος κόσμος παλεύει να ξεπεταχτεί:
τώρα είναι ο καιρός των τεράτων - Gramsci*

Η δραματική μετατόπιση που χαρακτηρίζει τη μεταβιομηχανική κοινωνία, τις αλλαγές στους τρόπους, στα μέσα, στην αντίληψη του χώρου και του χρόνου και, πρωτίστως, στα υποκείμενα της παραγωγής, δεν μπορεί να μην συνιστά κάποια μετάβαση και για την παραγωγή του χώρου. Οι συνεχείς εξελίξεις και αλλαγές του ηγεμονικού σχήματος της σύγχρονης οικονομικής παραγωγής (καπιταλισμός) επηρεάζουν με τρόπο τέτοιο την επιμέρους κοινωνική παραγωγή χώρου, ώστε την θέτουν διαρκώς υπό συζήτηση.

Τα κοινά (commons) και οι περιφράξεις¹ (enclosures) αποτελούν δυο αλληλένδετες έννοιες που αντανakλούν τις κοινωνικές και πολιτικές σχέσεις, και οι οποίες βρίσκονται σε άμεση αντιπαλότητα μεταξύ τους, αφού όπως θα δούμε οι περιφράξεις συνιστούν την εκμετάλλευση και εν τέλει την καταστροφή των κοινών. Τα κοινά και οι περιφράξεις σχετίζονται με την συμμετοχή ή την απαγόρευση εμπλοκής των πολιτών, συνεπώς και των κοινωνιών, στη διαχείριση φυσικών, ανθρωπογενών και κοινωνικό-πολιτισμικών πόρων και αγαθών.

Παρακάτω θα παρουσιαστούν βασικές προσεγγίσεις από την κοινωνική σκοπιά των εννοιών που πλαισιώνουν τα θεωρία των κοινών, με στόχο να καταλήξουμε σε μια ερμηνεία του κοινού χώρου, των υποκειμένων που τον συγκροτούν και των σχέσεων που αναπτύσσονται μέσα σε αυτόν.

¹ Με τη λέξη περιφράξεις μεταφράζουμε εδώ τον όρο enclosure. Μοιάζει το νόημα του όρου να μετατοπίζεται με την πάροδο του χρόνου. Η κυριολεκτική σημασία είναι η περίφραξη όμως τώρα πια ο όρος περιγράφει την ιδιωτικοποίηση των κοινών πόρων (όχι μόνο της γης) και την εισαγωγή των κανόνων της αγοράς στη διαχείρισή τους.

commons – η έννοια του κοινού | B.1.1

Αν στη κοινωνία έτσι όπως είναι σήμερα δεν βρίσκαμε κρυμμένους τους υλικούς όρους παραγωγής και τις αντίστοιχες τους ανταλλακτικές σχέσεις που αποτελούν προϋπόθεση για μια αταξική κοινωνία, τότε όλες οι απόπειρες για ανατροπή θα ήταν δονκιχωτισμός
- Marx, 1858

Η σφαίρα των κοινών σύμφωνα με τους περισσότερους ερευνητές και μελετητές των οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών επιστημών ταξινομείται σε τρεις βασικές κατηγορίες: τα φυσικά κοινά (αέρας, θάλασσες, ποτάμια, λίμνες, δάση, φυσικοί πόροι, κτλ.), τα δημόσια κοινά (υποδομές, οδικά δίκτυα, δίκτυα μεταφορών, τηλεπικοινωνίες, εκπαίδευση, υγεία, δίκτυα κοινής ωφέλειας κτλ.) και τα πολιτισμικά κοινά (γλώσσες, επιστήμες, τέχνες, πολιτιστική κληρονομιά, διαδίκτυο, κτλ). Φυσικά υπάρχουν μικρές παραλλαγές και διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις ποικίλες απόψεις και προσεγγίσεις, και μάλιστα αρκετές. Ανάλογα με το προσανατολισμό του κάθε ερευνητή συνήθως, εμφανίζεται και ένας νέος διαχωρισμός στο πεδίο των κοινών. Παραδείγματός χάρη, υπάρχουν τα κοινά που εστιάζουν στο περιβάλλον (περιβαλλοντικά κοινά) και τα οποία ασχολούνται με τη φύση και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της, τα οποία όμως διαχωρίζονται από τα ενεργειακά κοινά που αφορούν του φυσικούς πόρους. Επίσης, υπάρχουν τα επικοινωνιακά κοινά (π.χ. ηλεκτρομαγνητικό φάσμα), καθώς και τα πληροφοριακά κοινά τα οποία δίνουν έμφαση σε θέματα που σχετίζονται με το διαδίκτυο, και το ανοικτό και ελεύθερο λογισμικό.² Σύμφωνα με τους διεθνείς οργανισμούς, από την άλλη, ως παγκόσμια κοινά ορίζονται όλες οι περιοχές της υδρογείου που δεν ανήκουν σε κανένα κράτος όπως παραδείγματος χάρη οι ωκεανοί και το υπέδαφος τους, η ατμόσφαιρα και το κλίμα, η ήπειρος Ανταρκτική. Τέλος, από τη πλευρά των κινημάτων και του πεδίου της πολιτικής επιστήμης, κυρίως, γίνεται η προσθήκη των δικαιωμάτων του πολίτη, της συμμετοχής στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, της πολιτικής ανυπακοής ως επιπλέον ταξινομήσεις των κοινών. Εννοείται ότι σε σχέση με τον αστικό χώρο, έχουμε και τα αστικά κοινά, τα οποία είναι: οι πράσινοι χώροι, οι πλατείες, τα πάρκα, οι παιδικές χαρές, οι ελεύθεροι χώροι, τα δίκτυα ύδρευσης, οι δρόμοι, η αποχέτευση, τα λιμάνια, τα αεροδρόμια, οι στάσεις λεωφορείων, τα μνημεία, τα κτίσματα πολιτιστικής κληρονομιάς, οι ακάλυπτοι, τα άδεια οικόπεδα κ.α. Γενικά ότι μη ιδιόκτητο μέσα στη πόλη, είναι αστικό κοινό. Και οι προτάσεις πληθαίνουν για ένταξη και άλλων χώρων στην έννοια των αστικών κοινών, όπως οι πανεπιστημιούπολη, οι εργατικές κατοικίες, τα κατεστραμμένα κτήρια, τα κοιμητήρια κ.α.

Αυτές όλες είναι κάποιες ταξινομήσεις των κοινών, πιο αναλυτικά, βασικοί ορισμοί, ακολουθούν.

² De Angelis, M., *Midnight Notes Collective and Friends*, 2009

ορισμοί | B.1.2

Ο όρος κοινά εμφανίστηκε, κυρίως, στην Αγγλία του 15ου αιώνα, και αφορούσε όλες τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις ή βοσκοτόπια που ήταν διαθέσιμα για χρήση από την κοινότητα• ανοιχτές περιοχές που βαθμιαία ιδιωτικοποιήθηκαν μέσω των περιφράξεων. Αυτό είναι ένα καλό σημείο εκκίνησης, λέει ο M. Hardt, αλλά θεωρεί την αναλογία με τα κοινά που μας απασχολούν σήμερα, κάπως περιορισμένη. Ο M. D' Angelis, έρχεται να συμπληρώσει την ιστορική συνέχεια του όρου: αργότερα τα κοινά σχετίζονται με το κίνημα της Αυτονομίας, τη δεκαετία του '60 στην Ιταλία, και σήμερα, αντίστοιχα με τα δίκτυα file-sharing (διαμοιρασμός- διακίνηση αρχείων) και κυρίως με το κίνημα της alter-παγκοσμιοποίησης (εναλλακτική παγκοσμιοποίηση- κίνημα που υποστηρίζει την παγκόσμια συνεργασία χωρίς την οικονομική προέκταση αυτής).

Αρχικά, από την σκοπιά των οικονομικών επιστημών, M. Bauwens, θεωρητικός ερευνητής και βασικός υποστηρικτής της P2P (Peer to Peer- ομότιμη παραγωγή)³ γράφει, σε σχέση με τα κοινά:

Τα κοινά αποτελούνται από κάθε πόρο που είναι διαθέσιμος για όλους. Υπάρχουν πολλοί τύποι κοινών αλλά οι βασικοί είναι δύο: οι φυσικοί πόροι και οι ανθρώπινα παραγόμενοι. Τα κοινά είναι επίσης μια σειρά από συγκεκριμένες θεσμικές διατάξεις που χρησιμεύουν για τη διαχείριση τέτοιων πόρων. Εντέλει, είναι το πολιτικό /κοινωνικό κίνημα που τα προωθεί.⁴

Ο Bauwens πιστεύει πως είναι δύσκολο να αποτελούν η παραγωγή αξιών χρήσης και η ανταλλαγή, τη μόνη μορφή παραγωγής. Προτείνει ως πιο ρεαλιστικό και εφαρμόσιμο πλάνο, την ύπαρξη της ομότιμης παραγωγής σαν μέρος μιας διαδικασίας αλλαγής από τα «κάτω». Οι P2P σχέσεις μπορούν και να συνυπάρχουν και να μεταμορφώσουν εκ βάθρων άλλες μορφές σχέσεων των υποκειμένων. Και συμπληρώνει:

Μια πολιτική οικονομία βασισμένη στα «κοινά» θα επικεντρώνεται γύρω από τις P2P αλλά επίσης θα συνυπάρχει με: έννοιες του ανοιχτού/ ελεύθερου και του συνεργατικού/ ομότιμου (P2P) να σχετίζονται με τα κοινά.

³ Οι σχέσεις ομότιμων (P2P) καθορίζουν, ειδικά, εκείνες τις διαδικασίες που στοχεύουν στην αύξηση της, πιο ευρείας, συμμετοχής ισοδύναμων συμμετεχόντων. Κύρια χαρακτηριστικά: Α. Παράγουν αξία χρήσης μέσω της ελεύθερης συνεργασίας παραγωγών που έχουν πρόσβαση σε κατανεμημένο κεφάλαιο. Β. Διευθύνονται από την ίδια την κοινότητα των παραγωγών και όχι από την αγορά ή την εταιρική ιεραρχία. Γ. Κατασκευάζουν αξία χρήσης, ελεύθερα προσπελάσιμη σε παγκόσμια κλίμακα, μέσω νέων καθεστώτων κοινής ιδιοκτησίας./ Bauwens, M., *The Political Economy of Peer Production, Post-autistic economics review*, issue no. 37, 28 April 2006, article 3, pp. 33-44

⁴ *The Foundation for Peer to Peer Alternatives – Commons*, <http://p2pfoundation.net/Commons>

- Το ανοιχτό και ελεύθερο διασφαλίζουν την πρόσβαση στις πρώτες ύλες για να παραχθεί το κοινό, - το συνεργατικό θα αναφέρεται στη διαδικασία της ευρείας συμμετοχής, προκειμένου επιτευχθεί η παραγωγή του πραγματικά, - τα κοινά είναι η θεσμική μορφή που χρησιμοποιείται για την πρόληψη της ιδιωτικής οικειοποίησης των εν λόγω προαναφερόμενων δημιουργιών, - και τέλος ο κύκλος κλείνει όταν τα κοινά είναι υλικό και πάλι ελεύθερο και ανοιχτό να χρησιμοποιηθεί ως πρώτη ύλη για τον επόμενο κύκλο της κυκλοφορίας των κοινών.⁵

Υποστηρίζει ότι σήμερα, υπάρχουν οι κατάλληλες υποδομές που μπορούν να στηρίξουν την ύπαρξη μιας οριζόντιας αμφίδρομης όλων προς όλους επικοινωνίας σε πραγματικό χρόνο χωρίς περιορισμούς.

Τα τεχνολογικά εργαλεία που είναι απαραίτητα για να κατακτήσουμε την ανθρώπινη γνώση και μνήμη είναι ελεύθερα προσβάσιμα σε όλους (θα το θέταμε υπό εξέταση, το κατά πόσο όλοι έχουν πρόσβαση στην τεχνολογία). Στόχος όμως λέει ο Bauwens, είναι να δημιουργήσουμε ένα πολιτικό και οικονομικό σύστημα που να μπορεί και μέσω της τεχνολογίας, να επιτύχει τη ριζοσπαστικοποίηση της δημόσιας σφαίρας και τον εκδημοκρατισμό της κοινωνικής ζωής, όπως αναφέραμε και παραπάνω. Ο Bauwens ορίζει τα ψηφιακά κοινά ως τους δημόσιους πόρους (ραδιοφάσμα, τηλεπικοινωνιακά δίκτυα, ελεύθερο λογισμικό, κοινή γνώση και τέχνη, ανθρώπινη δημιουργικότητα και ευφυΐα) καθώς και τις γύρω από αυτούς κοινοτικές παραγωγικές σχέσεις, που γεννιούνται στην κόψη της τεχνολογίας και μπορούν να μας επιτρέψουν να τα καταφέρουμε όλα αυτά. Τα ψηφιακά κοινά είναι δύσκολο να περιφραχτούν και ευνοούν την ανθρώπινη δημιουργικότητα γι' αυτό και μπορούν να αποτελέσουν το πυρήνα των δημοκρατικών κοινοτήτων. Η ισχυροποίηση τους μπορεί να αντιταχθεί ενάντια στη δύναμη των εταιρειών και των κυβερνήσεων, και να ακουστεί η φωνή των πολιτών στη κοινωνία της πληροφορίας.

Από μια πιο κοινωνικό-χωρική σκοπιά, η προσέγγιση των A. Negri και M. Hardt θα μας απασχολήσει περισσότερο. Μέσω της έννοιας του κοινού (common) γίνεται μια προσπάθεια να ψηλαφηθεί μια διέξοδος στο *τί είναι δημόσιο*, με παράλληλες αναφορές στην παράγωγη αγαθών και στην παραγωγή χώρου.

Αρχικά, τονίζουν ότι το κοινό αποτελείται από τα εξής δύο: πρώτον, τον κοινό πλούτο του υλικού κόσμου και, δεύτερον και σημαντικότερο, τα αποτελέσματα της κοινωνικής παραγωγής που απαιτούνται για να υπάρχει η σχετική με την κοινωνική αλληλεπίδραση πνευματική αλληλεπίδραση.⁶ Το δεύτερο στοιχείο είναι αυτό χάρη στο οποίο παράγονται

⁵ Ο.π.

⁶Κωτσάκης, Δημήτρης, *3 και 1 κείμενα*, Οι εκδόσεις των Συναδέλφων, Αθήνα: 2012

πληροφορίες και γνώσεις που απαιτεί η δημοκρατική πολιτική δράση.

Ως κοινό εννοούμε, πριν απ' όλα, το κοινό πλούτο του υλικού κόσμου- τον αέρα, το νερό, τους καρπούς της γης και όλα τα δώρα της φύσης-, ο οποίος στα κλασικά ευρωπαϊκά πολιτικά κείμενα συχνά απαιτείται να είναι κληρονομιά της ανθρωπότητας ως σύνολο που μοιράζεται από κοινού. Θεωρούμε επίσης, και σε σημαντικότερο βαθμό μάλιστα, ότι το κοινό είναι τα αποτελέσματα της κοινωνικής παραγωγής που είναι αναγκαία για τη κοινωνική αλληλεπίδραση και την ανάπτυξη της παραγωγής γνώσεων, γλωσσών, κωδίκων, πληροφοριών, συναισθημάτων, κ.ο.κ.⁷

Τώρα, ανάμεσα στο δίπολο ιδιωτικό-δημόσιο, το κοινό αποτελεί τρίτη εκδοχή. Σε ένα εννοιολογικό επίπεδο μπορούμε να αρχίσουμε να ορίζουμε τον κομμουνισμό ως εξής: 'Ό,τι είναι το ιδιωτικό στον καπιταλισμό και το δημόσιο στον σοσιαλισμό είναι το κοινό στον κομμουνισμό.

Θα σταθούμε στην από τα λεξικά οριζόμενη έννοια σοσιαλισμός σύμφωνα με την οποία νοείται ένα κοινωνικό και οικονομικό σύστημα που χαρακτηρίζεται από την κοινωνική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, και τη συνεταιριστική διαχείριση της οικονομίας. Στον σοσιαλισμό η κοινωνική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής αντικαθιστά σταδιακά την ατομική ιδιοκτησία.⁸ Κατά τον Μαρξ, η μετάβαση στον ολοκληρωτικό κομμουνισμό περιλαμβάνει μια περίοδο μισού κράτους που να τείνει προς την εξαφάνιση της ατομικής ιδιοκτησίας στην υπηρεσία της εργατικής τάξης. Η μεταβατική αυτή περίοδος είναι ο σοσιαλισμός. Από την άλλη, ως καπιταλισμός, όπως ορίζεται στην Wikipedia (ορολογία που περιγράφει την έννοια στην επικρατέστερη εκδοχή της) νοείται ένα οικονομικό σύστημα όπου η ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και διακίνησης των προϊόντων, όπως και οι επενδύσεις σε οικονομικά αγαθά, παραγωγή, κατανομή, το εμπόριο και υπηρεσίες, κατέχονται από ιδιώτες, με κυρίαρχο στόχο το κέρδος. Το κράτος στον καπιταλισμό μπορεί επίσης να αποτελεί τον ιδιοκτήτη μέσων παραγωγής (συλλογικός καπιταλιστής) ή διακίνησης των προϊόντων (και των υπηρεσιών που στον καπιταλισμό νοούνται ως προϊόντα).

Ο καπιταλισμός και ο σοσιαλισμός, συνεπώς, συνδέονται με ιδιοκτησιακά καθεστώτα

⁷ Negri A. Hardt M, *Commonwealth*, Harvard University Press, 2009

⁸«Σοσιαλισμός είναι η θεωρία και το σύστημα κοινωνικής οργάνωσης, όπου τα μέσα παραγωγής και κατανομής των αγαθών κατέχονται και ελέγχονται από κοινωνικές ομάδες ή το κράτος και όχι από ιδιώτες, οπότε η ατομική ιδιοκτησία και η κατανομή του εισοδήματος υπόκεινται στον κοινωνικό έλεγχο, κατ' αντιδιαστολή προς τον καπιταλισμό και τον φέιλενθερισμό.»

που αποκλείουν το κοινό• αφού, το κοινό δεν συνδέεται άμεσα με την έννοια της ιδιοκτησίας- δεν ανήκει σε κάποιον-, όπως θα δούμε και παρακάτω πιο αναλυτικά. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι αγνοούν την ύπαρξη του κοινού στον καπιταλισμό.

Δεν το αναγνωρίζουν, ωστόσο ως το κοινό που ορίσαμε, αλλά ως μια διεφθαρμένη μορφή του. Στη καπιταλιστική κοινωνία, η διεφθαρμένη μορφή των κοινών εμφανίζεται κυρίως στην οικογένεια, την εταιρεία και το έθνος. Και οι τρεις αυτοί κοινωνικοί θεσμοί προσφέρουν ελεύθερη πρόσβαση στο κοινό, αλλά ταυτόχρονα το περιορίζουν, το διαστρέφουν και το παραμορφώνουν. Έχει σημασία να διατηρηθεί η εννοιολογική διαφοροποίηση ανάμεσα τους. Μοιάζει δελεαστική η σκέψη για τη σχέση ανάμεσα στο κοινό, το δημόσιο και το ιδιωτικό, σαν ένα τριμερές, αλλά έτσι δίνεται πολύ εύκολα η εντύπωση ότι αυτά τα τρία μπορούν να αποτελέσουν ένα κλειστό σύστημα, με το κοινό να βρίσκεται μεταξύ των άλλων δύο. Όμως το κοινό υπάρχει σε ένα διαφορετικό επίπεδο από το ιδιωτικό και το δημόσιο και είναι θεμελιωδώς αυτόνομο και από τα δύο.⁹ Σε κάθε κοινωνικό σύστημα εμφανίζεται με διαφορετικές μορφές η ύπαρξη του κοινού και όπως είναι λογικό υπάρχουν και οι μεταβατικές μορφές. Το κρίσιμο στοιχείο για τον ορισμό του κοινού είναι ότι είναι αυτό που ενώνει την ανθρώπινη κοινότητα ελεύθερα και όχι αναγκαστικά, σε μια συλλογικότητα.

Οι Negri και Hardt παρατηρούν ότι, σήμερα (στον καπιταλισμό, συνεπώς) στο κοινωνικό πεδίο υπάρχει η τάση όλα να ανήκουν στο δημόσιο, ώστε να ελέγχονται και να επιτηρούνται από τις κυβερνήσεις, ενώ ότι αφόρα το οικονομικό πεδίο, η αντίστοιχη τάση είναι να ανήκουν όλα στο ιδιωτικό και να υπόκεινται σε δικαιώματα ιδιοκτησίας.

Είναι σύμφωνοι με την άποψη ότι το κοινό είναι παντού γύρω μας, και όμως είναι τόσο δυσδιάκριτο λόγω των κυρίαρχων αντιλήψεων. Το κοινό είναι μια δυνητική τοποθεσία που διαρκώς ενεργοποιείται, παρότι τα ιδεολογικά φίλτρα αποτρέπουν από το να το αντιληφθούμε. Στόχος δε, των διαφόρων νεοφιλελεύθερων κυβερνήσεων είναι να καταφέρουν να ιδιωτικοποιήσουν το κοινό και οι A. Negri και M. Hardt, μας προτρέπουν σε αντίσταση ενάντια σε τέτοιες ενέργειες.

Πιο συγκεκριμένα, σχολιάζουν:

Στην πραγματικότητα, οι σύγχρονες μορφές της καπιταλιστικής παραγωγής και συσσώρευσης, παρά τη συνεχιζόμενη τάση ιδιωτικοποίησης των πηγών και του πλούτου, κάνουν παραδόξως δυνατές και φτάνουν στο σημείο να απαιτούν επεκτάσεις του κοινού. Το κεφάλαιο, βέβαια, δεν είναι μια καθαρή μορφή εξουσίας αλλά μια κοινωνική σχέση και εξαρτάται για την επιβίωση και την

⁹ Negri, Antonio, Hardt, Michael, *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*. New York: The Penguin Press, 2004

ανάπτυξη του από παραγωγικές υποκειμενικότητες που είναι εσωτερικές αλλά ανταγωνιστικές προς αυτό. Μέσω των διαδικασιών παγκοσμιοποίησης το κεφάλαιο οδεν συγκεντρώνει μόνο ολό τον πλανήτη υπό την εξουσία του αλλά επίσης δημιουργεί, επενδύει και εκμεταλλεύεται την κοινωνική ζωή στην ολότητα της.

Ως κεφάλαιο εδώ εννοείται όχι το πραγματικό και χρηματικό προϊόν ή τα μέσα παραγωγής και ανταλλαγής. Αναφέρεται στην πιο διευρυμένη έννοια, που αφορά την κοινωνική σχέση της όποιος πάντα το ένα υποκείμενο είναι ο κεφαλαιοκράτης. Δηλαδή, ο έχων στην ιδιοκτησία του τα προϊόντα παραγωγής. Ανάλογα με τη μορφή της ιδιοκτησίας ο κεφαλαιοκράτης είναι ιδιώτης ή το κράτος και όπως εννοείται, είναι αυτός που ασκεί την εξουσία στις σχέσεις που αναπτύσσει με τον όποιο.

Στο αστικό κράτος, η ιδιωτική ιδιοκτησία είναι το οικονομικό θεμέλιο της ιδιωτικής κοινωνίας, και η πολιτική ιδιοκτησία το οικονομικό θεμέλιο της πολιτικής κοινωνίας. Ως ιδιωτική ιδιοκτησία διακρίνουμε την ατομική ιδιοκτησία και την συλλογική κτήση των ιδιωτών, και ως πολιτική διακρίνουμε την δημόσια κτήση των πολιτών και τη κρατική ιδιοκτησία.¹⁰ Η κοινή κτήση διαμορφώνεται ως η τομή την πολιτικής ιδιοκτησίας με την ιδιωτική ιδιοκτησία, και η σύνθεση της δημόσιας με τη συλλογική κτήση• καθώς εμφανίζεται ως το οικονομικό θεμέλιο για τη μετάβαση σε μια άλλη κοινωνία.

Ταυτόχρονα, ο Μ. D'Angelis, στην ίδια κατεύθυνση με τους παραπάνω, συμπυκνώνει την έννοια των κοινών σε τρία στοιχεία: Κοινοί Πόροι (pooled resources), Κοινότητες (community), Σχέσεις που δημιουργούν τα κοινά (commoning). Θεωρεί ότι τα κοινά πρέπει να ξεφύγουν από τον «πορο-κεντρικό» ορισμό που πολλοί ερευνητές τους προσδίδουν, και να περιλαμβάνουν και τις κοινωνικές σχέσεις σε αυτόν. Πιο συγκεκριμένα:

Τα κοινά δεν είναι απλώς πόροι τους οποίους μοιραζόμαστε – για να αντιληφθούμε τα κοινά πρέπει να συμπεριλάβουμε τρία πράγματα την ίδια στιγμή. Πρώτα απ' όλα, τα κοινά περιλαμβάνουν κάποιου είδους κοινούς πόρους (pooled resources), (κοινές δεξαμενές ή κοινές πηγές ή κοινά αποθέματα), οι οποίες γίνονται αντιληπτές ως μη εμπορικά (non-commodified) μέσα για την εκπλήρωση των αναγκών των ανθρώπων. Δεύτερον, τα κοινά οπωσδήποτε δημιουργούνται και διατηρούνται από κοινότητες (communities)-αυτός βέβαια

¹⁰ «Ο διαχωρισμός ανάμεσα στην κτήση των ιδιωτών και την κτήση των πολιτών προκύπτει από το διαχωρισμό της κοινωνίας των ιδιωτών και της κοινωνίας των πολιτών (civil society). Η διάκριση είναι ως προς την εξουσία, διάκριση των κοινωνικών σχέσεων σε ιδιωτικές και πολιτικές οι οποίες οδηγούν στη διαίρεση της συγκροτημένης σε κράτος κοινωνίας σε ιδιωτική και πολιτική. Η πολιτική εξουσία διακρίνεται σε εξουσία της πολιτείας πάνω στους υπηκόους και εξουσία των πολιτών πάνω στη πολιτεία. Και αυτό ισχύει ανεξαρτήτως πολιτεύματος. Στο σύγχρονο κράτος, η ιδιωτική εξουσία έχει μια διπλή εναλλακτική: την πολιτειακή εξουσία και την εξουσία των πολιτών.» Κωτσάκης, Δημήτρης, 3 και 1 κείμενα, Οι εκδόσεις των Συναδέλφων, Αθήνα: 2012

είναι ένα πολύ προβληματικός όρος και θέμα αλλά, παρόλα αυτά, θα πρέπει να τον σκεφτούμε. Οι κοινότητες είναι σύνολα από commoners (κοινωνούς), οι οποίοι μοιράζονται αυτές τις πηγές, τους κοινούς πόρους, και καθορίζουν οι ίδιοι και για αυτούς τους κανόνες σύμφωνα με τους οποίους παρέχεται πρόσβαση και χρήση στους κοινούς πόρους. Οι κοινότητες, ωστόσο, δεν είναι απαραίτητο να δεσμεύονται χωρικά σε μια τοποθεσία, μπορούν να λειτουργούν και σε διατοπικές σφαίρες. Επίσης, δε θα πρέπει να γίνονται αντιληπτές ως ομοιογενείς στα πολιτιστικά και στα υλικά χαρακτηριστικά τους. Επιπρόσθετα, σε αυτά τα δυο στοιχεία – τους κοινούς πόρους και τις κοινότητες- το τρίτο και πιο σημαντικό στοιχείο για να αντιληφθούμε τα κοινά είναι το ρήμα «το common» (κοινωνώ, μοιράζομαι). Πρόκειται για την κοινωνική διαδικασία η οποία δημιουργεί και αναπαράγει τα κοινά. Αυτό το ρήμα επανήλθε από τον ιστορικό Peter Linebaugh, ο οποίος έγραψε ένα φανταστικό βιβλίο για τη Magna Carta του δεκάτου τρίτου αιώνα, στο οποίο επισημαίνει τη διαδικασία του commoning (τις σχέσεις που δημιουργούν τα κοινά), εξηγώντας πώς οι commoners στην Αγγλία πήραν τη ζωή στα χέρια τους. Ήταν σε θέση να διατηρήσουν και να αναπτύξουν συγκεκριμένες λειτουργίες υπό τη μορφή των κοινών-συλλογή ξύλων απο δάση ή να δημιουργήσουν χωριά σε βασιλικές γαίες- τις οποίες στη συνέχεια ανάγκαζαν τον βασιλιά να τους τις αναγνωρίσει δικαιωματικά. Το σημαντικό εδώ είναι να τονίσουμε ότι αυτά τα δικαιώματα δε χορηγήθηκαν από τον κυρίαρχο, αλλά μάλλον οι ήδη υπάρχουσες κοινές λειτουργίες αναγνωρίστηκαν ως de facto δικαιώματα.¹¹

Συμπυκνώνει την ουσία των κοινών και τα προσδιορίζει με 3 ιδιότητες:

1. Τα κοινά είναι διάχυτα και διαποτίζουν το κοινωνικό σώμα.¹² Τα κοινά βρίσκονται παντού, γιατί όλες οι μορφές κοινωνικής συνεργασίας ακόμη και οι καπιταλιστικές μορφές απαιτούν χώρους όπου οι άνθρωποι συγκεντρώνουν και διαθέτουν από κοινού πόρους και εμπλέκονται σε μη εμπορευματικές πρακτικές. Δεν χρειάζεται να πούμε ότι αυτό σημαίνει ότι πολλά κοινά περιλαμβάνονται σε ευρύτερα συστήματα μη κοινών, τα όποια περιορίζουν και στρέφουν σε συγκεκριμένη κατεύθυνση τις επιλογές και τα κίνητρα τους, θέτοντας τους κατ' αυτόν τον τρόπο όρια και διαμορφώνοντας της αυτονομία αι την ταυτοποίηση τους.

¹¹ De Angelis, Massimo,- Stavrides, Stavros, *An Architektur: On the Commons: A Public Interview with Massimo De Angelis and Stavros Stavrides*, e-flux: journal #17 — June- August 2010

¹² De Angelis, Massimo, *Κοινά, περιφράξεις και κρίσεις*, Μτφ: Παπάζογλου, Σ. / Τσαβδάρουλου, Χ., Εκδόσεις των Ξένων, Θεσσαλονίκη:2013

2. Τα κοινά είναι πολυδιάστατα, υφίστανται δηλαδή σε διάφορες κλίμακες, αφού η μη εμπορευματική συνεργασία μπορεί να απαντάται σε διαφορετικές εκτάσεις, χάρη σε μεγάλο βαθμό στην πληροφοριακή τεχνολογία και τα κοινωνικά δίκτυα. Υπάρχουν ωστόσο πολλοί κοινωνικοί, οικονομικοί και περιβαλλοντικοί λόγοι, που σχετίζονται με την παραγωγή των κοινών, για τους οποίους η κοινωνική μέριμνα, η τροφή, η εκπαίδευση και πολλές άλλες «υπηρεσίες» θα πρέπει να αναπτύσσονται πρώτα από όλα τοπικά. Το γεγονός όμως ότι τα κοινά είναι πολυδιάστατα σημαίνει ότι αυτά τα «τοπικά» κοινά μπορούν να δικτυωθούν, έτσι ώστε οι τοπικές δομές αναπαραγωγής να ενισχυθούν από τη σχέση τους με άλλους συνασπισμούς κοινωνικών δυνάμεων.¹³

3. Τα κοινά είναι παρόντα σε επίπεδο εμβόλιμο σε άλλα μεγαλύτερα και πιο ηγεμονικά συστήματα. Δείτε απλώς την κλασική ιστορία του εργατικού κινήματος (των δομών, δηλαδή, της εργατικής τάξης μέσα στα εργοστάσια). Δεν θα μπορέσουμε να κατανοήσουμε την ιστορία αυτή ως ιστορία μιας κοινωνικής δύναμης, αν δεν έχουμε κατά νου τις πράξεις της από κοινού (ανα) παραγωγής, του μοιράσματος των πόρων, της αλληλεγγύης, της χαριστικότητας, που επιτρέπουν στους εργάτες ως κοινωνικό σώμα να εκφράσουν αυτή τους τη δύναμη (σε απεργίες, στην υποστήριξη, σε δομές αλληλοβοήθειας κλπ) Κι επιπλέον, το εργατικό κίνημα μπόρεσε να γίνει κίνημα, να αντέξει μακροχρόνιες απεργίες, συχνά με την κοινωνικοποίηση του έργου της αναπαραγωγής, με το συντονισμό των οικογενειακών «μικρό-κοινών», με τη δημιουργία σχέσεων με άλλα κοινωνικά υποκείμενα που μέχρι τότε του ήταν «ξένα».¹⁴

Συνεπώς, συμπεραίνουμε ότι τα κοινά δεν μπορούν να είναι μόνο ένα πράγμα, αλλά ουσιαστικά είναι μια δυναμική ανάμεσα στα τρία παραπάνω στοιχεία. Τα κοινά είναι σχέση. Ο D'Angelis, δε, πιστεύει ότι είναι το μέσο, μέσω του οποίου θα δημιουργηθεί και στη πορεία θα εγκαθιδρυθεί ένας νέος πολιτικός λόγος που θα στηρίξει όλους τους αγώνες –μικρούς και μεγάλους- ενάντια στον καπιταλισμό. Υποστηρίζει ότι μία από τις πιο καιρίες και σοβαρές προκλήσεις που αντιμετωπίζουμε στο σήμερα είναι η προώθηση ενός κοινωνικού κινήματος που να θέτει τις πραγματικές διεκδικήσεις των ανθρώπων: την παραγωγή της ίδιας τους της ζωής. Αναρωτιέται λοιπόν:

πώς μπορούμε να αναπαράγουμε τις ζωές μας με νέους τρόπους και παράλληλα να θέσουμε ένα όριο στην καπιταλιστική συσσώρευση;¹⁵

¹³ Ο.π.

¹⁴ Ο.π.

¹⁵ Ο.π.

Ερώτημα που θα λέγαμε ότι συνυπάρχει με το γενικότερο προβληματισμό της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Γενικά, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι τα χαρακτηριστικά των κοινών δεν είναι επακριβώς καθορισμένα στη διεθνή βιβλιογραφία και οι ορισμοί και οι τύποι των κοινών δε χαρακτηρίζονται από μια εννοιολογική συνέπεια. Υπό την σκοπιά των οικονομικών επιστημών τα κοινά προσδιορίζονται από τρεις βασικές ιδιότητες. Αυτές είναι: η αδιαιρετότητα, η μη αποκλεισιμότητα και η μη αφαιρεσιμότητα (μη ελαττωσιμότητα). Η αδιαιρετότητα νοείται λόγω της «φύσης» του κοινού, για παράδειγμα ο αέρας ή το νερό δεν μπορούν να διαιρεθούν. Από την άλλη η μη αποκλεισιμότητα έχει σχέση με την προηγούμενη ιδιότητα, με την έννοια ότι ένα αδιαίρετο αγαθό είναι προσβάσιμο από όλους και δεν μπορεί να έχει κάποιος την αποκλειστική του χρήση. Τέλος, η μη αφαιρεσιμότητα ή αλλιώς η μη ελαττωσιμότητα προκύπτει από το γεγονός ότι το κοινό αγαθό δεν μειώνεται λόγω της χρήσης του από κάποιον χρήστη, αντίθετα είναι πάντα διαθέσιμο, συνεπώς δεν υπάρχει ανταγωνισμός για τη διεκδίκηση χρήσης του.

Οι πολιτικοί επιστήμονες μαζί με τους κοινωνιολόγους και τους ανθρωπολόγους, από μια άλλη οπτική, εξετάζουν την έννοια των κοινών μέσα από ένα μαρξιστικό φίλτρο, και εστιάζουν κυρίως στις κοινωνικές σχέσεις. Και αυτοί σε τρία χαρακτηριστικά καταλήγουν: η σχέση των κοινών με την ιδιοκτησία, η σχέση τους με την εμπορευματοποίηση και η δυνατότητα μη περιφράξης τους. Η σχέση με την ιδιοκτησία, αναλύεται ως εξής: τα κοινά δεν είναι ούτε ιδιωτικά ούτε δημόσια, είναι απαλλαγμένα από κάποιο ιδιοκτήτη. Χαρακτηρίζονται από σχεσιακή προσέγγιση, αφού περιέχουν κοινωνικές σχέσεις που βασίζονται στην συνεργασία, την αλληλεγγύη και το διαμοιρασμό και συνεπώς μπορούν να υπάρξουν σε κοινοτικό επίπεδο. Τα κοινά δεν συσχετίζονται με κρατικά και ιδιωτικά καθεστώτα ιδιοκτησίας, ο έλεγχος είναι κατανομημένος, δεν είναι ούτε κρατικού, ούτε ιδιωτικού τύπου. Αμεσοδημοκρατικές και συμμετοχικές διαδικασίες κινούμενες στον άξονα της οριζοντιότητας, ολοκληρώνουν το μοντέλο της ομότιμης παραγωγής στο οποίο επικρατούν η κοινοκτημοσύνη και η κοινωνική ισότητα.

Το δεύτερο χαρακτηριστικό αφορά τη σχέση των κοινών με την εμπορευματοποίηση, και για να είμαστε ακριβείς τη μη σχέση των κοινών με την εμπορευματοποίηση. Δεν νοείται ανταλλακτική αξία σε σχέση με τη χρήση τους, ή οποιαδήποτε εμπορευματική συναλλαγή, ή χρήση τους πραγματοποιείται αποκλειστικά με το διαμοιρασμό.

Το τρίτο χαρακτηριστικό το κοινών σχετίζεται με την έννοια που αναφέραμε και πρότερα και θα ορίσουμε αναλυτικότερα παρακάτω, την περιφράξη. Τα κοινά είναι στον αντίποδα των περιφράξεων, δηλαδή όλοι μπορούν να έχουν πρόσβαση σε αυτά, ακόμα και μέλη της κοινότητας που βρίσκονται σε άλλο χώρο, με συνέπεια ακόμα και την ενίσχυση της διατοπικότητας στις σχέσεις των συμβαλλόμενων μελών- commoners.

Η δεύτερη οπτική, η κοινωνικό-ανθρωπιστική, των κοινωνιών είναι αυτή με την οποία κυρίως θα προσεγγίσουμε και θα χρησιμοποιήσουμε και στην ανάλυση του παραδείγματος συσχετιζόμενη με την έννοια της ετεροτοπίας.

η έννοια της περίφραξης | Β.1.3

Σε συνδυασμό με ορισμένες από τις κυρίαρχες προσεγγίσεις της έννοιας του κοινού, είναι απαραίτητη και μια σύντομη απόδοση του ορισμού της περίφραξης ως μια έννοιας που αποτελεί τον «αντίπαλο δέος» σε εκείνη του κοινού.

Οι διάφοροι μελετητές ανάγουν το φαινόμενο των περιφράξεων στο μεσαίωνα και προσδιορίζουν τη γενίκευσή τους στις απαρχές του καπιταλισμού 17ος-18ος αιώνας στην Μεγάλη Βρετανία, με την περίφραξη των κοινοτικών – κοινών γαιών (common land) και τις διαδικασίες πρωταρχικής συσσώρευσης.¹⁶ Οι αγρότες των κοινών γαιών (οι commoners) που έχασαν τις κοινοτικές γαίες αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την ύπαιθρο και να εγκατασταθούν στα ανερχόμενα αστικά βιομηχανικά κέντρα και να εργαστούν υπό καθεστώς μισθωτής εργασίας, με ένα τρόπο η μετατροπή της κοινοτικής εργασίας σε μισθωτή εργασία επιτεύχθηκε μέσω των περιφράξεων.

Όπως, αναφέρει χαρακτηριστικά και ο Carl Marx:

..η λεγόμενη πρωταρχική συσσώρευση δεν είναι τίποτε άλλο παρά η ιστορική διαδικασία διαχωρισμού του παραγωγού από τα μέσα παραγωγής¹⁷

Ο D' Angellis , πάντα ακολουθώντας τη μαρξιστική λογική, καταλήγει σε τρία κεντρικά σημεία για μια πληρέστερη κατανόηση της έννοιας της πρωταρχικής συσσώρευσης.

Το πρώτο είναι ότι ο διαχωρισμός των παραγωγών από τα μέσα παραγωγής αποτελεί κοινό χαρακτηριστικό τόσο της συσσώρευσης όσο και της πρωταρχικής συσσώρευσης. Το δεύτερο είναι ότι αυτός ο διαχωρισμός αποτελεί κεντρική κατηγορία (αν όχι την κεντρική κατηγορία) στην μαρξική κριτική της πολιτικής οικονομίας. Το τρίτο είναι ότι η διαφορά μεταξύ συσσώρευσης και πρωταρχικής συσσώρευσης, δίχως να είναι ουσιαστική, είναι μια διαφορά στους όρους και τις μορφές πραγματοποίησης αυτού του διαχωρισμού.¹⁸

¹⁶ « [...] προϋπόθεση του ειδικά κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής είναι μια κάποια συσσώρευση κεφαλαίου στα χέρια ατομικών εμπορευματοπαραγωγών. Για αυτό έπρεπε να προϋποθέσουμε την ύπαρξη μιας τέτοιας συσσώρευσης κατά το πέρασμα από τη χειροτεχνία στην κεφαλαιοκρατική επιχείρηση. Μπορούμε να την ονομάσουμε πρωταρχική συσσώρευση, επειδή δεν είναι ιστορικό αποτέλεσμα, αλλά ιστορική βάση της ειδικά κεφαλαιοκρατικής παραγωγής» Marx, Carl, Το Κεφάλαιο, Τόμος Α', μτφ. Μαυρομμάτης, Π. εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα: 1978

¹⁷ Marx, Carl, Το Κεφάλαιο, Τόμος Α', μτφ. Μαυρομμάτης, Π. εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα: 1978

¹⁸ De Angelis, Massimo, Κοινά, περιφράξεις και κρίσεις, Μτφ: Παπάζογλου, Σ. / Τσαβδάρογλου, Χ., Εκδόσεις των Ξένων, Θεσσαλονίκη:2013

Σε αντιδιαστολή με τις παραδοσιακές ορθόδοξες μαρξιστικές προσεγγίσεις, υπάρχει όμως κι η προσέγγιση του αυτόνομου μαρξισμού η οποία κάνει νύξη για τη μονιμότητα της πρωταρχικής συσσώρευσης και για τα νέα είδη περιφράξεων: οι διαδικασίες των περιφράξεων διαρκώς επεκτείνονται και σχετίζονται με τη μονιμότητα της πρωταρχικής συσσώρευσης, η οποία είναι αναγκαίο συστατικό του καπιταλισμού και γι αυτό συνεχώς αναπαράγεται μέσω παλαιότερων αλλά και νέων περιφράξεων. Ως νέες περιφράξεις αναγνωρίζονται, μεταξύ άλλων, η έμφυλη καταπίεση, η βιομετρική, η πληροφοριακή συσσώρευση, η σύγχρονη αρπαγή γης, η συσσώρευση πληθυσμών σε παραγκουπόλεις, τα Προγράμματα Δομικής Αναπροσαρμογής του ΔΝΤ, η μετανάστευση και η συρρίκνωση του μεταπολεμικού κράτους πρόνοιας των δυτικοευρωπαϊκών χωρών.

Για δύο λόγους συμβαίνει αυτό: πρώτον, επειδή το κεφάλαιο επιδιώκει την απεριόριστη διεύρυνση του και γι' αυτό πάντα χρειάζεται νέες σφαίρες και διαστάσεις της ζωής να τις μετατρέψει σε εμπορεύματα και δεύτερον, διότι οι κοινωνικές συγκρούσεις βρίσκονται στην καρδιά της καπιταλιστικής διαδικασίας Σύμφωνα με τον D' Angellis, αυτό σημαίνει ότι οι άνθρωποι προσπαθούν για μια εκ νέου και συνεχή ανασύσταση των κοινών . Αυτά τα νέα κοινά θα συμβάλλουν στην εκ νέου ύφανση του κοινωνικού ιστού που απειλείται από τις προηγούμενες φάσεις της βαθιάς εμπορευματοποίησης και την ίδια στιγμή θα παρέχουν νέα δυνητικά εδάφη για την επόμενη φάση των περιφράξεων.¹⁹

Παρ' ολ' αυτά, οι διαδικασίες περίφραξης έρχονται αντιμέτωπες συχνά με τα διάφορα κοινωνικά κινήματα τα οποία αγωνίζονται να διατηρήσουν το δικαίωμα στη χρήση και τη διάδοση των κοινών αγαθών και εναντιώνονται στις παλαιές και τις νέες περιφράξεις. Τα κινήματα αυτά πληθαίνουν τις τελευταίες δεκαετίες, και είναι ποικίλα. Τα χαρακτηριστικά που αναπτύσσουν είναι αντίστοιχα με το περιεχόμενο των κοινών που προασπίζονται.

¹⁹ Ο.π

η έννοια του πλήθους | Β.1.4

Έπειτα, από μια συνοπτική ανάπτυξη στο τι νοείται με τον όρο κοινό και πως αυτό απειλείται από τις περιφράξεις, είναι απαραίτητος ο προσδιορισμός του υποκειμένου στο οποίο οφείλεται η παραγωγή των κοινών, για μια πληρέστερη κατανόηση του όρου.

Οι Negri και Hardt προτείνουν μια συγκριτική ανάγνωση μεταξύ εννοιών όπως αυτής του πλήθους²⁰ και του λαού, των μαζών, του όχλου, και της εργατικής τάξης. Με βάση αυτή, θα παραθέσουμε και εμείς τη συλλογιστική που αναπτύσσεται γύρω από το υποκείμενο παραγωγής των κοινών που συγκλίνει να ονομάζεται πλήθος.

Η πρώτη συγκριτική ανάλυση που μας παρέχουν αφορά τη σχέση του πλήθους με την έννοια του λαού (the people).²¹ Ο λαός, αναφέρουν, είναι ένα όλον και νοείται ως μια μονάδα. Ο πληθυσμός του, φυσικά, αποτελείται από πολυάριθμα διαφορετικά άτομα και τάξεις, που όμως συντίθενται ή ανάγουν τις κοινωνικές διαφορές τους σε μια ταυτότητα. Τα υποκείμενα που συνιστούν τον λαό είναι αδιάφορα στην ενότητά τους, υιοθετούν μια ταυτότητα καθώς αρνούνται ή υποβαθμίζουν τις διαφορές τους. Αντιπαραθετικά, το πλήθος, δεν τυγχάνει ενοποίησης αλλά παραμένει πλουραλιστικό και πολλαπλό. Το πλήθος ορίζεται ως ανοιχτό δίκτυο διακριτών κοινωνικών υποκειμένων, είτε ατόμων είτε και ομάδων, χωρίς ξεκάθαρη εθνική ή ταξική συνείδηση. Είναι ένα σύνολο μοναδικότητων, και με τον όρο μοναδικότητα εδώ εννοούμε ένα κοινωνικό υποκείμενο του οποίου η διαφορά δεν χάνεται στην ομοιομορφία, μια «διαφορά που παραμένει διαφορετική». Οι συνιστώσες του πλήθους συνδέονται μεταξύ τους στη βάση παραγωγής και κατανάλωσης πόρων κοινής χρήσης, και σύμφωνα με αντίστοιχα κοινά αποδεκτά συστήματα αξιών. Οι πολλαπλές μοναδικότητες του πλήθους όμως στέκονται απέναντι στην αδιαφοροποίητη ενότητα του λαού. Το πλήθος παρότι παραμένει πολλαπλό δεν είναι αποσπασματικό, αναρχικό ή ασυνάρτητο.²² Οι Hardt και Negri θεωρούν ότι το πλήθος στόχο έχει την ελευθερία και την αντίσταση σε οποιοδήποτε είδους καταπίεση προερχόμενης «από τα πάνω».

²⁰ Οι ρίζες του όρου πλήθος ανάγονται στον Baruch Spinoza, και συγκεκριμένα στη χρήση του όρου "multitudo".

²¹ Η ρίζα της αντιπαράθεσης των δύο εννοιών βρίσκεται στη διαμάχη ανάμεσα στον Baruch Spinoza, και τον Thomas Hobbes, ο πρώτος θεωρείται «πατέρας» του όρου πλήθος, ο δεύτερος του λαού. Για τον Spinoza, το πλήθος είναι αυτό που καθιστά δυνατές τις πολιτικές ελευθερίες. Ο Hobbes από την άλλη πλευρά, θεωρεί ότι η αποφασιστική πολιτική σύγκρουση συμβαίνει μεταξύ του πλήθους και του λαού. Η ιδέα του λαού είναι αυστηρά συνδεδεμένη με την ιδέα του κράτους, οπότε αν υπάρχει κράτος υπάρχει και λαός, η απουσία του κράτους αυτομάτως σηματοδοτεί την μη ύπαρξη λαού. Ο Hobbes τονίζει πόσο το πλήθος είναι αντι-κράτος, αλλά ακριβώς γι' αυτό το λόγο είναι και αντι-λαός. Η αντίθεση περιγράφεται πλήρως από τη δήλωση ότι αν υπάρχει λαός δεν υπάρχει πλήθος και αντιστρόφως. Virno, Paulo, *A Grammar of the Multitude, for an analysis of contemporary forms of life*, Semiotext(e), 2004

²² Negri, Antonio, Hardt, Michael, *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*. New York: The Penguin Press, 2004

Στη συνέχεια, το πλήθος, έρχεται αντιμέτωπο με την έννοια των μαζών ή αλλιώς του όχλου. Οι Hardt και Negri σημειώνουν ότι θα υπάρξει βαθύτερη κατανόηση του όρου, μέσω αυτών των συγκρίσεων με έννοιες που αφορούν ομάδες πιο ποικιλόμορφες. Διότι η μάζα ή ο όχλος είναι κατά κανόνα ένα συνονθύλευμα ατόμων ή και ομάδων που ενώ δεν χαρακτηρίζονται από ενιαία κοινά στοιχεία, ταυτόχρονα οι διαφορές τους βρίσκονται σε κατάσταση αδράνειας, χωρίς να έρχονται αντιμέτωπες και να δημιουργούν συγκρούσεις και διασπάσεις. Οι μάζες δεν αποτελούνται από μοναδικότητες, γι' αυτό είναι εύκολη η συνύπαρξη τους σε ένα όλο. Τα κοινωνικά υποκείμενα που τις απαρτίζουν χαρακτηρίζονται από παθητικότητα, αδράνεια και ραθυμία, έτοιμα να καθοδηγηθούν από κάτι ή κάποιον. Και ο όχλος στην ίδια κατάσταση βρίσκεται, εύκολο θήραμα για χειραγώγηση εκ των έξω. Όπως, μπορούμε να συμπεράνουμε το πλήθος δεν σχετίζεται με αυτές τις έννοιες. Ταυτόχρονα και με τα παραπάνω, επισημαίνουμε ότι το πλήθος είναι κάτι το κοινωνικά ενεργό το οποίο περιέχει διαφορετικότητες που μπορούν να συνυπάρξουν και να μοιραστούν από κοινού τη δράση τους και είναι αυτή που το κρατάει ενωμένο.

Τέλος, μένει να παρουσιαστεί η αντιπαράθεση ανάμεσα στην έννοια του πλήθους και της εργατικής τάξης. Φυσικά, όσο μας επιτρέπεται να μιλάμε για εργατική τάξη με την κλασσική έννοια του όρου, στην μεταβιομηχανική εποχή. Ως εργατική τάξη ορίζονται όλα εκείνα τα υποκείμενα που δουλεύουν υπό την κυριαρχία του κεφαλαίου και συνεπώς εναντιώνονται στην εξουσία που ασκεί αυτό. Σύμφωνα με τους Hardt και Negri η εργατική τάξη είναι μια έννοια που βασίζεται κυρίως σε αποκλεισμούς. Η πιο κλασσική και παλαιότερη εκδοχή της αναφέρεται αποκλειστικά στο βιομηχανικό εργατικό δυναμικό. Πιο διευρυμένα πλέον, όπως χρησιμοποιείται στο σήμερα, αναφέρεται σε όλους τους εργαζόμενους οι οποίοι αμείβονται, κατατάσσοντας οποιονδήποτε άλλο μη αμειβόμενο εκτός της τάξης της. Άλλες διαφοροποιήσεις που τίθενται είναι σε σχέση με το φύλο: π.χ. άλλο η ανδρική βιομηχανική εργασία και άλλο, η γυναικεία αναπαραγωγική εργασία ή σε σχέση με τη φύση της εργασίας η ύπαρξη της διάκρισης αγροτική-βιομηχανική κα. Η εργατική τάξη δεν νοείται να εμπεριέχει μη παραγωγικά υποκείμενα, κάπως έτσι αποκλείονται, πάλι, και οι φτωχοί. Η παραγωγή της συμβαίνει σε άμεση σχέση με την εξουσία του κεφαλαίου γι' αυτό και προσαπίζεται ότι είναι το μόνο κοινωνικό υποκείμενο που δύναται να δράσει αποτελεσματικά εναντίον του. Φυσικά δεν αποκλείονται από τον αγώνα ενάντια στο κεφάλαιο, οι υπόλοιπες κοινωνικές τάξεις οι οποίες βρίσκονται και αυτές υπό την εκμετάλλευση του, πάντα όμως οργανωμένες υπό την καθοδήγηση της εργατικής τάξης. Σε αντίθεση με τους αποκλεισμούς που χαρακτηρίζουν την ιδέα της εργατικής τάξης, το πλήθος είναι μια ανοιχτή και εκτεταμένη έννοια.

Δίνει στην ιδέα του προλεταριάτου²³ τον πληρέστερο ορισμό της: όλοι εκείνοι που

²³ Σύμφωνα, με την μαρξιστική ερμηνεία του όρου, γίνεται χρήση της έννοιας του προλεταριάτου και νοείται: το σύνολο των μισθωτών και των ανέργων (που θεωρούνται μισθωτοί χωρίς απασχόληση, μια κοινωνική τάξη που, για να μπορέσει να επιβιώσει, είναι υποχρεωμένη να πουλά την εργατική της δύναμη στην

εργάζονται και παράγουν υπό την εξουσία του κεφαλαίου.

Το πλήθος, συνεπώς, συνδέεται με την ιδέα της πολλαπλότητας (multiplicity), ενώ ταυτόχρονα μπορεί να θεωρηθεί ως ένα σύνολο, ενικού αριθμού ή μοναδικό (singular). Ο τρόπος με τον οποίο συνδέονται τα υποκείμενα για να συνθέσουν το όλον, είναι καθοριστικός και σε αυτόν οφείλεται η μη ομογενοποίηση, απλώς, των στοιχείων. Η σύνθεσή του, που είναι ευμετάβλητη, διαπερατή και μορφολογική. Ένα σύνολο διαφορετικών ενδιαφερόντων, δεσμών [affects] και σχέσεων συγκρατούν το πλήθος από το να γίνει απλώς «ένα». Και συμπληρώνουν ανοιχτά και με σαφήνεια, ότι:

η δημοκρατία του πλήθους είναι νοητή και δυνατή μόνο επειδή όλοι μοιραζόμαστε και συμμετέχουμε στο κοινό.²⁴

Το πλήθος είναι *ζωντανή σάρκα* (living flesh) που διοικεί τον εαυτό του. Φυσικά, αυτός ο ορισμός μπορεί να εγείρει πολλά εννοιολογικά και πρακτικά προβλήματα, αλλά πρέπει να γίνει σαφές ότι η πρόκληση του πλήθους είναι η πρόκληση της δημοκρατίας. Το πλήθος είναι ίσως το μόνο κοινωνικό υποκείμενο που είναι ικανό να πραγματώσει τη δημοκρατία, τη διοίκηση όλων από όλους. Διότι το πλήθος περιέχει, δεν παρακάμπτει, τις διαφοροποιήσεις των κοινωνικά ορισμένων τάξεων, των πολιτισμικά ορισμένων εθνοτήτων, και των κρατικά ορισμένων εθνών. Το πλήθος αποτελεί τον πραγματικό και θεμελιώδη ιδιοκτήτη της εξουσίας, και όχι έναν αντιπρόσωπο-κάτοχο της, όπως ο μονάρχης ή μία ηγεμονική ομάδα, είτε κοινοβουλευτικά είτε αριστίνδην διαμορφωμένη

Και το αρχικό ερώτημα διευρύνεται: είναι δυνατόν τα υποκείμενα που μετέχουν στην παραγωγή εναλλακτικών δομών οργάνωσης μπορούν να (προσδι-)οριστούν ως πλήθος;

Προσπάθεια να απαντηθεί το ερώτημα θα επιχειρήσουμε παρακάτω.

ανταγωνιστική της τάξη που διαθέτει το κεφάλαιο και τα υλικά μέσα παραγωγής. Στο Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο (1848), ο C.Μαρχ μιλά για το προλεταριάτο σαν « την τάξη των σύγχρονων εργατών ».

²⁴ Ο.π.

ετεροτοπία: Μια ιδέα για το χώρο | Β.2.0

Ο συμβιβασμός με την πραγματικότητα είναι ανέφικτός πολλές φορές για το ανθρώπινο είδος. Ομάδες ή και άτομα, αγωνίζονται να αλλάξουν την πραγματικότητα, τον κόσμο τον υπάρχοντα. Αναλογίζονται και σχεδιάζουν μια ιδανική κατασκευή τόσο κοινωνική όσο κατ' επέκταση και χωρική, στην οποία οι κοινωνικές σχέσεις θα ικανοποιούν πλήρως τις ιδεολογικές αναπαραστάσεις που συγκροτούν την επιθυμία τους. Η κατασκευή αυτή, τοποθετείται στο απόλυτο «άλλο», έξω από το υπάρχον σύστημα από την ισχύουσα ιδεολογία, μακριά, καλά οχυρωμένη στην ετερότητα.

Η χωρική μετάφραση αυτής της ιδανικής κοινωνίας- ιδανική κάθε φορά για το φέρον υποκείμενο, είναι ένας τόπος έξω από τα όρια του υπαρκτού, ένα μη υπαρκτός τόπος. Το όριο, χωρικά ειπωμένο, φέρει σαν έννοια κάτι το οριστικό, δεν τίθεται αμφισβήτηση επ' αυτού. Συνεπώς, ο μη τόπος, ή ου-τόπος είναι ο μη πραγματικός χώρος που περιέχει όλα τα χαρακτηριστικά του «τέλειου» και βρίσκεται έξω από τα όρια της τωρινής κοινωνίας.

Στο κείμενο του Περί αλλοτινών χώρων (*Des espaces autres* – 1967), ο Μ. Foucault στόχο έχει να εντοπίσει να παρατηρεί τις χωρικές τάσεις της κοινωνίας και χαρτογραφεί την ιστορικά. Ήθελε να διακρίνει τις διάφορες κοινωνικές μορφές που εμφανίζονται στον ιστορικό χρόνο, και να τις απομονώσει από την ενότητα της κοινωνικής πραγματικότητας, ώστε να αναλύσει τον λόγο και τον τρόπο που αυτές εξελίσσονται, αλλάζουν, επικρατούν και επιδρούν στον εαυτό τους, στον χώρο, και όχι μόνο.

Εμφανίζει τρεις κατηγορίες στην καταγραφή της ιστορικότητας του χώρου: στο Μεσαίωνα (5ος-15ος αιώνας) αναδεικνύεται ο χώρος του εντοπισμού (*localization*), στον 17ο αιώνα, ο εντοπισμένος χώρος αντικαθίσταται από τον χώρο ως έκταση (*etendue*)- γνωστός και ως «χώρος άπειρος και άπειρα ανοικτός» σύμφωνα με το Γαλιλαίο. Τέλος στη σύγχρονη πλέον κοινωνία, ο χώρος ως έκταση παραμερίζεται και τη θέση του παίρνει ο χώρος – τοποθεσία (*emplacement*). Η αντίληψη του χώρου, σε αυτή τη περίπτωση, συμβαίνει μέσω των σχέσεων που αναδύονται ανάμεσα σε τοποθεσίες- εκεί διακρίνεται η ετερογένεια. Στη σκέψη αυτή του Foucault, τονίζει ο Σ. Σταυρίδης, “τον τρόπο με τον οποίο ο χώρος ως κοινωνική συνθήκη αποτελεί ένα σύστημα διακρίσεων, ένα διαφοροποιητικό σύστημα” και εντοπίζει το ενδιαφέρον στις ετεροτοπίες.²⁵ Και συνεχίζει με το κρίσιμο πολιτικό ερώτημα, όπως μας επισημαίνει ότι προκύπτει: υπάρχουν περιθώρια σε μια ετεροτοπική εμπειρία να γεννηθεί κάτι πραγματικά έτερο ως προς το υπάρχον, κάτι που δεν επιλύει απλά τα προβλήματα του, δεν το μετεξελίσει και δεν το τροποποιεί αλλά το ανατρέπει ριζικά θεμελιώνοντας έναν άλλο κόσμο; Και εδώ ακολουθεί το ερώτημα του κατά πόσο ριζικά έτερο είναι το έτερο, και εάν είναι, πώς μπορούμε να το ζήσουμε, να το περιγράψουμε ή έστω να το δούμε

²⁵ Σταυρίδης, Σταύρος, *Οι χώροι της Ουτοπίας και η ετεροτοπία*, Περιοδικό Ουτοπία, Τεύχος 38, 1998

τυφλωμένοι καθώς είμαστε από τις συνήθειες, τις προκαταλήψεις, τη βαθιά ριζωμένη μέσα μας αποδοχή του υπάρχοντος και των αξιών του. Μπορούμε να πούμε το έτερο με τα λόγια του ίδιου.²⁶

Παρακάτω, ακολουθούν θεωρητικές προσεγγίσεις πάνω στην ανάλυση της ετεροτοπίας με σκοπό να κατανοήσουμε εκτενέστερα μια δυναμική αυτών ως προς τη λειτουργία και το περιεχόμενό τους, καθώς και τις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των εναλλασσόμενων υποκειμένων που τις δημιουργούν και διατηρούν την συνέχεια της ύπαρξής τους.

²⁶ Ο.π.

η έννοια της ουτοπίας | Β.2.1

Όταν όλοι οι άνθρωποι θα είναι καλοί - Thomas More

Ο χώρος και οι εννοιολογικές προεκτάσεις αυτού δεν αποτελεί κεντρικό ερώτημα στις αναζητήσεις του Foucault. Το μόνο που προσέλκυσε τον ενδιαφέρον του ήταν η ανάγκη του να προσδιορίσει, με την κατασκευή ενός πρωτότυπου όρου, τον μη τόπο. Ξεκινάει να ασχολείται με τη διάκριση ανάμεσα σε δύο εκδοχές του μη τόπου, ενώ στη συνέχεια καταλήγει στην περιγραφή και την σηματοδότηση της μιας εκδοχής, αυτής της ετεροτοπίας. Η άλλη εκδοχή είναι η ουτοπία.

Σε ότι αφορά τη χωρική ερμηνεία και εννοιολόγηση, φαίνεται να τον συγκινούν οι χώροι του «άλλου». Η ύπαρξή του «άλλου» μέσα στο «όλον» αποτελεί μια πολύ ενδιαφέρουσα προσέγγιση, αφού εκεί εντοπίζονται τα πιο δυναμικά στοιχεία του «άλλου», υποστηρίζει. Αυτό αποτελεί και το εναρκτήριο λάκτισμα ενασχόλησης με τη χωρικότητα όπου δεν σχετίζεται με το «κανονικό». Χωρίς, βέβαια, αυτό να σημαίνει ότι δεν αποδέχεται και το κυρίαρχο υπάρχον ως αναγκαίο για την ομαλή διατήρηση μιας κοινωνίας.

Το βασικό χαρακτηριστικό της ουτοπίας είναι η ολοκληρωτική επίλυση όλων των προβληματικών ζητημάτων που αποτελούν το πυρήνα ανάγκης της γέννησης της. Ο πραγματικός τόπος ο οποίος φέρει όλα αυτά τα ανεπιθύμητα χαρακτηριστικά δεν έχει καμιά σύνδεση ή σχέση με το φανταστικό αυτό τόπο της ουτοπίας. Αναδύεται λοιπόν, η αναγκαιότητα να προσδιοριστούν όλες οι λειτουργίες και τα χαρακτηριστικά της με πλήρη λεπτομέρεια, ώστε να καταλήγει να είναι πειστική ως ο «απόλυτος παράδεισος» - αυτό που εξ ορισμού επαγγέλλεται. Η ικανοποίηση της επιθυμίας, συνεπώς, τοποθετείται εκτός από το πραγματικό. Η ουτοπία είναι άμεσα συνδεδεμένη με την νεωτερικότητα και τα βασικά της γνωρίσματα όπως η ολοκλήρωση, η αντικειμενική αλήθεια, η οικουμενικότητα κτλ. Για ένα πιο ευκρινή προσδιορισμό της έννοιας της ουτοπίας, μπορούν να περιγραφούν διάφορες εκδοχές της. Ακολουθεί η σύνοψη τριών εξ' αυτών εκδοχών της:

Πρώτη είναι η αδύνατη εκδοχή της, η μη υλοποιήσιμη ουτοπία. Ανεξάρτητα από το χρόνο υλοποίησης της, αποκομμένη από το υπάρχον και ιδανικά κατασκευασμένη σύμφωνα με την ιδέα που την χαρακτηρίζει - αυτή της τελειότητας, η ουτοπία αυτή δεν είναι δυνατό να υπάρξει, να υλοποιηθεί, να πραγματοποιηθεί. Από το μη-πραγματοποιημένο καταλήγει στο μη-πραγματοποιήσιμο. Αυτή η σκέψη, και η παραδοχή της ρεαλιστικής εκδοχής αυτής, δεν έχει άλλο αποτέλεσμα από την παραίτηση κάθε ελπίδας δημιουργίας και ύπαρξης οποιασδήποτε ουτοπίας. Ο Thomas More κάνει λόγο για την ιδανική κοινωνία που ιδανικά συγκροτείται, οργανώνεται και παράγεται, την *Ουτοπία* του (1516). Κάποιους αιώνες μετά ο Robert Owen, προσπαθεί να κάνει πράξη τα παραπάνω

στη Νέα Αρμονία (1825-26) , η οποία έρχεται πολύ γρήγορα αντιμέτωπη με τα όρια της, επισφραγίζοντας την ματαιότητα αναζήτησης του άλλου.

Δεύτερη, είναι μια πιο ρεαλιστική εκδοχή της ουτοπίας η οποία πραγματώνεται σε ένα ενιαίο κοινωνικό όραμα. Ο άνθρωπος είναι στο κέντρο, και με τη βοήθεια της τεχνολογίας και της επιστήμης, επιχειρεί να προσεγγίσει την ουτοπία μέσα από μια πιο εφαρμόσιμη εκδοχή της, αναδεικνύοντας ως οικουμενικό στόχο την ικανοποίηση των αναγκών της ανθρωπότητας συνολικά. Ο κεϋνσιανισμός και το οικονομικό-πολιτικό-κοινωνικό μοντέλο του, εμφανίζεται εδώ ως παράδειγμα αυτής της πραγμάτωσης, μετά το Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, όπου ζητούμενο ήταν το κράτος πρόνοιας, το κοινωνικό κράτος. Η αρχιτεκτονική του μοντέρνου κινήματος εμπνέεται από αυτού του είδους τον ουτοπισμό, και ο Le Corbusier είναι κύριος εκφραστής αυτού του τρόπου προσέγγισης. Επίσης, το «σκανδιναβικό μοντέλο» που εφαρμόστηκε στις Χώρες του Βορρά, θα μπορούσε να αποτελέσει παράδειγμα μιας υλοποιημένης μορφής αυτής της δεύτερης εκδοχής. Βέβαια, όπως σημειώνει και η M. Hilson: η Σουηδία δεν ήταν ποτέ μια Ουτοπία. Και συμπληρώνει:

Τα όσα έχουν κατορθώσει η Σουηδία και οι άλλες σκανδιναβικές χώρες επηρεάζουν καθοριστικά την ευρύτερη πολιτική συζήτηση για τον ρόλο και τη στάση που πρέπει να κρατά η ευρωπαϊκή Αριστερά απέναντι στις σύνθετες προκλήσεις των καιρών.²⁷

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι και η δεύτερη εκδοχή ενώ αποτελεί παράδειγμα που έγινε πράξη, δεν αποτελεί την ολική και παντοτινή εφαρμογή της ιδέας της ουτοπίας.

Τρίτη εκδοχή είναι ουσιαστικά ο συνδυασμός των πρώτων δύο. Μια ριζοσπαστική εκδοχή που δεν θα αντιμετωπίσει την ουτοπία ούτε ως αδύνατη αλλά ούτε ως εξαρτημένη ουσιαστικά από την κρατική εξουσία. Μια αναζήτηση του «άλλου», που να μπορεί να υπάρξει και να πραγματωθεί στο «εδώ» και «τώρα», όχι όμως ενσωματωμένο και εξαρτώμενο από τις κρατικές στρατηγικές. Οι πραγματικοί χώροι που παράλληλα ξεφεύγουν από τη κανονικότητα και προσεγγίζουν το «άλλο», οι τόποι του «έτερου», δηλαδή αυτό που ορίζει ως ετεροτοπία, ο ίδιος ο Foucault.

²⁷ Χίλσον, Μαίρη, Το Σκανδιναβικό Μοντέλο, Μτφ. Ν. Κουμπιάς, Αθήνα: Οι Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2012

η έννοια της ετεροτοπίας | Β.2.2

Οι όμοιοι διάκεινται ευμενώς προς τους ομοίους τους - Ξενοφών

Η ετεροτοπία, ανήκει στο είδος ουτοπιών που έχουν γίνει πράξη, όπως ήδη αναφέραμε. Χαρακτηριστικό παράδειγμα για να την περιγράψει είναι η μεταφορά της εμπειρίας του καθρέφτη. Αυτό είναι που χρησιμοποιεί ο Foucault, για να εξηγήσει πιο αναλυτικά τη λεπτή διαφορά ανάμεσα στην ετεροτοπία και την ουτοπία.

Πιστεύω ότι μεταξύ των ουτοπιών και των υπολοίπων εντελώς διαφορετικών θέσεων, αυτών των ετεροτοπιών, υπάρχει προφανώς ένα είδος μεικτής ενδιάμεσης εμπειρίας, ένα είδος καθρέφτη. Άλλωστε ο καθρέφτης αποτελεί μια ουτοπία, αφού είναι ένας τόπος χωρίς τόπο. Στο καθρέφτη βλέπω τον εαυτό μου εκεί απ' όπου απουσιάζω – αυτή είναι η ουτοπία του καθρέφτη. Αλλά εξίσου μια ετεροτοπία, στο βαθμό όπου ο καθρέφτης υπάρχει στη πραγματικότητα και παρουσιάζει μια αντανάκλαση της θέσης στην οποία βρίσκομαι. Χάρη στο καθρέφτη ανακαλύπτω την απουσία μου από το μέρος όπου βρίσκομαι καθώς βλέπω τον εαυτό μου.²⁸

Ο Foucault, συνεπής στον τρόπο που προσεγγίζει και αναλύει, στην μεθοδολογία του, δεν αντιμετωπίζει το χώρο σαν ένα ακόμη πεδίο στο οποίο καταγράφονται οι διαφορές και οι συγκρούσεις της κοινωνικής πραγματικότητας, αλλά ως ένα ανομοιογενές σύνολο στο οποίο συμβαίνουν εναλλαγές στις τοπικές συνθήκες και συνεπώς στις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται σε αυτό, σημειώνει:

Όσον αφορά τις καθεαυτού ετεροτοπίες, πως μπορούν να περιγραφούν; Ποιο είναι το νόημα τους; Θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι αποτελούν ένα είδος συστηματικής περιγραφής, δεν χρησιμοποιώ τον όρο επιστήμη επειδή πρόκειται για μια λέξη με υπερβολική συχνότητα χρήσης στις μέρες μας, μια περιγραφή η οποία, σε μια δεδομένη κοινωνία, θα μπορούσε να έχει ως αντικείμενο της τη μελέτη, την ανάλυση, την περιγραφή, την «ανάγνωση, όπως προτιμούν ορισμένοι να την αποκαλούν στην εποχή μας, αυτών των διαφορετικών χώρων, των άλλων τόπων. Ένας χώρος μυθικής και ταυτόχρονα πραγματικής διεκδίκησης του χώρου στον οποίο ζούμε. [...] Η περιγραφή αυτή θα μπορούσε να ονομαστεί ετεροτοπολογία.²⁹

Προκειμένου να εντοπίσει αυτούς τους ιδιαίτερους πραγματικούς χώρους στους

²⁸ Foucault, Michel, Ομιλίες και Γραπτά, *Περι αλλοτινών χώρων (Des espaces autres)*, Architecture, Mouvement, Continuïte, τεύχος 50, Οκτώβριος 1984

²⁹ Ο.π.

οποίους παράγονται ιδιαίτερες τοπικές συνθήκες και εναλλακτικές δομές κοινωνικών σχέσεων περιγράφει έξι βασικές αρχές που αποτελούν κριτήρια για αυτή την ιδιαίτερη τυπολογία, την ετεροτοπολογία.

i. Η πρώτη αρχή επιχειρεί ένα διαχωρισμό αναφορικά με το ιστορικό πλαίσιο ύπαρξης της ετεροτοπίας, σε 2 εκδοχές. Επειδή, δεν μπορεί να βρεθεί μια μορφή ετεροτοπίας που να είναι απολύτως παγκόσμια, ο Foucault διακρίνει: στις πρωτόγονες κοινωνίες, τις «ετεροτοπίες της κρίσης», και στις σύγχρονες κοινωνίες τις «ετεροτοπίες της απόκλισης». Στις πρώτες, τα άτομα που συγκροτούν το τόπο είναι άτομα σε κατάσταση κρίσης, π.χ. έφηβοι, γυναίκες την διάρκεια της έμμηνου ρήσης, σε κατάσταση εγκυμοσύνης, ηλικιωμένοι κλπ. Στο σήμερα οι ετεροτοπίες της κρίσης σπανίζουν, και οι δεύτερες έρχονται να τις αντικαταστήσουν. Τα άτομα που τις συνιστούν είναι άτομα με αποκλίνουσα συμπεριφορά σε σχέση με το «κανόνα» μιας κοινωνίας. Παραδείγματα τέτοιων ετεροτοπιών είναι τα αναρρωτήρια, οι ψυχιατρικές κλινικές, οι φυλακές αλλά και οι οίκοι ευγηρίας.

ii. Η δεύτερη αρχή περιγράφει ως ετεροτοπία μια κοινωνία η οποία εξελίσσει μια ήδη υπάρχουσα ετεροτοπία, την οποία μεταλλάσσει με τέτοιο τρόπο ώστε να λειτουργεί εντελώς διαφορετικά. Η ετεροτοπία αυτή δεν εξαφανίστηκε ποτέ, αλλά αρχίζει να αποκτά διαφορετική λειτουργία ανάλογα με τη κουλτούρα στην οποία καλείται να συγχρονιστεί. Εδώ ο Foucault δίνει το παράδειγμα του νεκροταφείου, ένας τόπος που συνδέεται με όλους τους υπόλοιπους τόπους μιας κοινωνίας, αφού όλα τα άτομα που τη συγκροτούν συνδέονται με κάποιο τρόπο με αυτό. Η ετερότητα συγκρίνεται εδώ με τους συνήθεις πολιτισμικούς χώρους. Μια ιστορική περιγραφή των χωρικών μεταβολών που έχει υποστεί το νεκροταφείο από το 18ο αιώνα μέχρι σήμερα, παραθέτει στο δοκίμιο.

iii. Η τρίτη αρχή ασχολείται με την *«ετεροτοπία που έχει τη δυνατότητα να αντιπαραθέσει σε ένα πραγματικό τόπο πολλούς χώρους, πολλές θέσεις οι οποίες από μόνες τους είναι ασύμβατες.»*³⁰ Εδώ ως παραδείγματα αυτής της εκδοχής δίνονται το θέατρο, ο κινηματογράφος καθώς και ο περσικός κήπος. Το θέατρο έχει τον ορθογώνιο χώρο της σκηνής όπου τόποι ξένοι διαδέχονται ο ένας τον άλλο. Στον κινηματογράφο, την ορθογώνια αίθουσα στην οποίας στο βάθος βρίσκεται η δισδιάστατη οθόνη όπου προβάλλονται εναλλασσόμενα, τρισδιάστατοι χώροι. Τέλος ο περσικός κήπος, ως ιερός τόπος, ο οποίος είναι και το κύριο παράδειγμα αυτής της αρχής, είναι ένας χώρος που στο κέντρο του

³⁰ Ο.π.

συναντιούνται τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα με τη λεκάνη και το σιντριβάνι (που σηματοδοτούν τον ομφαλό του κόσμου) . Σε αυτό το χώρο έπρεπε να τοποθετηθεί όλη η βλάστηση του κήπου, σε αυτόν το μικρόκοσμο.

iv. Η τέταρτη αρχή, χρησιμοποιεί το χρόνο ως σημείο προσέγγισης της ετεροτοπίας. Η ετεροτοπία αυτή εμφανίζεται και αρχίζει να λειτουργεί όταν τα άτομα που την συνθέτουν έρχονται σε απόλυτη ρήξη με τον παραδοσιακό χρόνο. Ως επιλογή δίνεται ο ετεροχρονισμός. Οι ετεροτοπίες που συσσωρεύονται στο άπειρο από τη μία, οι ετεροτοπίες που ο χρόνος γίνεται εφήμερος και αβέβαιος, από την άλλη. Παράδειγμα της πρώτης εκδοχής είναι οι βιβλιοθήκες και τα μουσεία, ως τόποι συλλογής και καταγραφής όλων των χρόνων και των εποχών, τόποι «αιώνιοι». Τα πανηγύρια και οι γιορτές, παραδείγματα της δεύτερης εκδοχής της χρονικής ετεροτοπίας, ως τόποι επαναανακάλυψης του «γιορτινού» χρόνου, του εφήμερου, της απεμπλοκής από το καθημερινό.

v. Η πέμπτη αρχή περιγράφει δύο εκδοχές ετεροτοπίας που αναδεικνύονται σε σχέση με την προσβασιμότητα σε αυτήν. Ένα σύστημα ανοίγματος ή κλεισίματος, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την ύπαρξη μιας ετεροτοπίας. Υπάρχει η περίπτωση όπου το σύστημα αυτό είναι αρκετά σαφές και ευδιάκριτο και επομένως η πρόσβαση στους χώρους εξαρτάται από αυτό το σύστημα. Ενώ από την άλλη έχουμε την περίπτωση των χώρων που φαίνονται απαλλαγμένοι από αυτό το σύστημα και η πρόσβαση μοιάζει να είναι ελεύθερη. Δεν είναι, όμως, ελεύθερη η είσοδος σε αυτούς, απλώς συνοδεύεται με πολύ περίεργους αποκλεισμούς. Παράδειγμα για τη πρώτη περίπτωση αποτελεί ο στρατός ή κάποιος θρησκευτικός/ ιερός χώρος, χώροι οι οποίοι συνοδεύονται με ιεροτελεστίες και τελετουργίες που υπονοείται ότι πρέπει να παρακολουθήσεις για να μετέχεις ή και να υπάρχουν χωρικά στην ετεροτοπία. Ενώ στη δεύτερη, παράδειγμα αποτελεί το αμερικάνικο μοτέλ το οποίο ενώ φαίνεται ελεύθερο και ανοικτό ως καταφύγιο για την παράνομη σεξουαλικότητα, είναι πιθανό η «φιλοξενία» αυτής να γίνει συγκαλυμμένα και όχι ελεύθερα και ανοικτά.

vi. Η έκτη αρχή, μιλά και αυτή για δύο περιπτώσεις, αυτή τη φορά σε σχέση με τον τρόπο λειτουργίας της ετεροτοπίας και συνεπώς συνύπαρξης της με τον υπόλοιπο χώρο. Από την μια, αναδύονται οι «ετεροτοπίες των ψευδαισθήσεων» οι οποίες καταγγέλλουν ως απραγματοποίητο κάθε πραγματικό χώρο (π.χ. οίκος ανοχής όσον αφορά το πεδίο της σεξουαλικότητας). Και από την άλλη, οι «ετεροτοπίες της αντιστάθμισης» οι οποίες προσπαθούν να αναδείξουν την ανορθολογικότητα των υπόλοιπων χώρων. Ως παράδειγμα δίνονται οι αποικίες, οι οποίες δεν αφήνουν το σημάδι τους στο χώρο απλώς, αλλά επιδιώκουν να αποτελέσουν ένα «ιδανικό» μοντέλο οργάνωσης προς μίμηση.

Από τα σύντομα παραδείγματα χώρων που επικαλείται ως ετεροτοπίες, ο Foucault, παρατηρείται με μια πρώτη ανάγνωση μια απόκλιση μεταξύ αυτών. Δηλαδή, η φυλακή με τον κήπο, είναι προφανές, ότι σαν χώροι έχουν άλλες προθέσεις λειτουργίας και ύπαρξης, όμως εμφανίζονται και οι δύο ως εκδοχές της ετεροτοπίας. Ο Foucault δεν προσπαθεί να εντοπίσει χώρους που το έτερο που παράγεται να προκύπτει από συνειδητή απόφαση και στόχευση της κοινωνικής ομάδας που το συγκροτεί. Το ζήτημα έγκειται στην αντίφαση, αυτό είναι το κοινό σημείο μεταξύ των τόπων που αντιμετωπίζει ως ετεροτοπίες- η αντίφαση στη δομή της κοινωνικής πραγματικότητας. Η ετεροτοπία δεν κρίνεται από τη σηματοδότηση που της δίνει η κοινωνία από την οποία παράγεται, αλλά από τις συγκεκριμένες λειτουργίες που επιτελούνται εσωτερικά αυτής. Αυτό εντοπίζεται, και διαφαίνεται πιο έντονα στην έκτη και τελευταία αρχή, το κρίσιμο χαρακτηριστικό της ετεροτοπίας : η λειτουργία της. Συνεπώς, ένας ανοιχτός διάλογος ανοίγει για το κοινωνικό ρόλο της ετεροτοπίας.

Αφού λοιπόν οι ετεροτοπίες δεν είναι χώροι στους οποίους η κοινωνική πραγματικότητα αναπαράγεται με κάποιο φυσικό και ομαλό τρόπο, αλλά αντιθέτως είναι χώροι στους οποίους οι κοινωνικές σχέσεις βρίσκονται σε αμφισβήτηση και αναδιάταξη, γίνεται πιο επιτακτική η ανάγκη να οριστούν τα χαρακτηριστικά αυτών των νέων κοινωνικών σχέσεων που αναδύονται διαφοροποιημένες. Η σχέση με την ετερότητα είναι μια σχέση που κινητοποιεί καθοριστικά την κοινωνική εμπειρία. Είτε εκφραζόμενη ως διαφορετικός τρόπος ζωής, είτε ως σύλληψη του νοήματος αυτού, ανεξάρτητα με το χρόνο που συνέβη (παρελθόν- παρόν- μέλλον).

ετεροτοπία:

“εντός- εκτός και επί τα αυτά” | Β.2.3

Μπορούν να οριστούν κάποια κοινά χαρακτηριστικά που εμφανίζουν όλες οι ετεροτοπίες; Είναι σταθερά τα χαρακτηριστικά αυτά; Ετεροτοπία «γεννιέσαι ή γίνεσαι»; Ερωτήματα τα οποία δεν μπορούν να απαντηθούν εξ' ολοκλήρου και σαφώς, διότι ο ίδιος ο Foucault δεν έχει δώσει μια ξεκάθαρη απάντηση. Σίγουρα, οι ετεροτοπίες φέρουν μια υλικότητα και έναν κοινωνικό χαρακτήρα- ρόλο. Κοινός παρανομαστής είναι η αντιμετώπιση της ετεροτοπίας ως μια δυναμική χωρικο-κοινωνική κατάσταση και όχι ως συγκεκριμένους, εντοπισμένους τόπους. Μέσα από μια διαφορετική ανάγνωση του όρου, απ' τον Β. Genocchio, δημιουργείται ένα ερώτημα για την υλικότητα της ετεροτοπίας, προτείνοντας να την αντιμετωπίσουμε ως μορφές λόγου που διαταράσσουν την τάξη και την ορθολογικότητα της κοινωνικής πραγματικότητας και όχι ως πραγματικούς, «υπερβατικούς» χώρους. Απ' τη μία ο Κ. Hetherington εστιάζει στην πολυσημία και στην πολυπλοκότητα της ετεροτοπίας, ερμηνεύοντάς την ως «εναλλακτικές κοινωνικές ταξινομήσεις» (alternative social orderings), ενώ ο Σ. Σταυρίδης αναδεικνύει την ενδεχομενική της φύση, τη λειτουργία της ως πεδίο διαμόρφωσης νέων μορφών υποκειμενικότητας και ως δυνητικές αρνήσεις της τάξης, παρουσιάζοντάς την ως “κατώφλι”.

Ο Κ. Hetherington αντιμετωπίζει της ετεροτοπίες «ως διαταράξεις της τάξης»• πρόκειται για μια ανάγνωση στην οποία, μάλιστα, μας παροτρύνει. Πιστεύει ότι οι ετεροτοπίες δεν εμφανίζονται σε τυχαίο χρόνο και τόπο, αλλά σε πολύ συγκεκριμένο «εδώ και τώρα». Παρ' όλα αυτά, δεν χαρακτηρίζονται από έναν απόλυτο ορισμό. Τα πλαίσια μέσα στα οποία αναπτύσσονται λαμβάνονται υπόψη στη διαδικασία εξέτασης μιας ετεροτοπίας. Δεν ορίζονται σε σχέση με το «από μέσα», αλλά σε σχέση με το «από έξω», σε σχέση με άλλους τόπους, υποστηρίζει ο Hetherington. Έχουν υλική υπόσταση, και η διαφορά της με άλλους τόπους πρέπει να εξετάζεται. Σε σχέση, δε, με τον κοινωνικό ρόλο της ετεροτοπίας, θεωρεί πως οι ετεροτοπίες δεν αποτελούν μόνο χωρικά παραδείγματα που εμφανίζονται στο περιθώριο, αλλά κάλλιστα μπορούν να εντοπιστούν και σε κεντρικά σημεία.

Θα ήταν όμως λάθος να συσχετίσουμε την ετεροτοπία μόνο με τους «άλλους τόπους» των περιθωριοποιημένων και των αδύναμων. Ένας «άλλος τόπος» μπορεί να χρησιμοποιείται από αυτούς που επωφελούνται από τις υπάρχουσες σχέσεις εξουσίας μιας κοινωνίας, όπως στην περίπτωση του εργοστασίου, ή της φυλακής όπου ένας τόπος του «άλλου» γίνεται χώρος του κοινωνικού ελέγχου μέσα από τις πρακτικές και τα νοήματα που αναπτύσσονται γύρω από αυτόν.³¹

³¹ Hetherington K., *The badlands of modernity. Heterotopia and social ordering*, Λονδίνο : Routledge, 1997

Για τον Hetherington “οι ετεροτοπίες γεννιούνται μέσα στην αναμέτρηση μιας δεσπόζουσας θέλησης για τάξη, χαρακτηριστική της μοντέρνας κοινωνίας, με τις αμφισημίες που γεννούν οι πρακτικές που την υλοποιούν”.³² Οι ετεροτοπίες εμφανίζονται ως αναστατώσεις της τάξης, ως τόποι εσωτερικής έντασης. Φέρουν μια πολυσημία η οποία είναι το δυναμικό τους στοιχείο και το οποίο τις κάνει δυναμικά χωρικά περάσματα και όχι νομοτέλειες.

Ο Σ. Σταυρίδης, στο ίδιο πλαίσιο, διερωτάται αν η εσωτερική αυτή ένταση των ετεροτοπιών, “χαρακτηρίζει όχι πια τοποθεσίες αλλά χωροχρονικές συγκυρίες κατά τις οποίες η ανάδυση της ετερότητας συμπλέκεται και αναμετράται με την ομοιότητα». Και καταλήγει, λέγοντας ότι “απέναντι στην ταξινόμηση που ταυτοποιεί και εν-τοπίζει, η ετεροτοπική αταξία ως πολλαπλότητα δυναμικών τάξεων διαφοροποιεί. Οι ετεροτοπίες αναδύονται ως μετέωροι χώροι της ετερότητας”.³³ Παρατηρεί, λοιπόν και αυτός, ότι το ουσιαστικό χαρακτηριστικό της ετεροτοπίας είναι η μεταβατικότητα. Είναι ο ενδιάμεσος σταθμός επεξεργασίας του νέου εναλλακτικού τρόπου κοινωνικής δομής και συνεπώς της νέας κοινωνικής εμπειρίας.

Ιδιαίτερο μόνρφωμα συνθέτων υβριδικών κοινωνικών εμπειριών, αποκαλεί ο Σταυρίδης την ετεροτοπία, όπου οι διαστάσεις του χώρου και του χρόνου ορίζουν ένα διάστημα μεταβατικό.³⁴ Έχουν χαρακτήρα, όμως, απαραίτητης μετάβασης-χωρικής και χρονικής-πριν την αρχή για μια μελλοντική νέα τάξη πραγμάτων ή είναι ένας τόπος όπου το μέλλον είναι μια κατασκευή που δεν επηρεάζει τη δράση της ετεροτοπίας, η οποία λειτουργεί μεταβατικά ανεξάρτητα με το «έξω». Το δίλημμα είναι βασικά πολιτικό.

Ο Σταυρίδης απαντά παρομοιάζοντας την με την έννοια «κατώφλι».

Στο κατώφλι η μετάβαση ανάμεσα σε ένα πριν και σε ένα μετά, ανάμεσα σε ένα εδώ και σε ένα εκεί, ανάμεσα σε έναν τόπο και σε έναν άλλο εκφράζεται μέσα από μια κίνηση. Η κίνηση η ίδια, η ζυμωμένη με το χρόνο κίνηση, είναι που παράγει το κατώφλι. Πρέπει λοιπόν να μιλήσουμε για τα κατώφλια όχι σαν διαμορφώσεις χώρου αλλά σαν εμπειρίες, σαν σχέσεις με κάποιους χώρους. Βέβαια υπάρχουν στοιχεία του χώρου τα οποία εγκαθιστούν το χαρακτήρα του ως μεταβατικού, όμως αν η μεταβατικότητα αυτή δεν θεμελιώνεται από μια κοινωνική πρακτική συλλογική ή ατομική το κατώφλι δεν αναγνωρίζεται ως τέτοιο.³⁵

³² Ο.π.

³³ Σταυρίδης, Σταύρος, *Μετέωροι Χώροι της Ετερότητας*, Αθήνα : Αλεξάνδρεια, 2010

³⁴ Σταυρίδης, Σταύρος, *Οι χώροι της Ουτοπίας και η ετεροτοπία*, Περιοδικό Ουτοπία, Τεύχος 38, 1998

³⁵ Ο.π.

Οι ετεροτοπίες στην λογική της εναλλακτικής διάταξης-τακτοποίησης εμπεριέχουν κοινωνικό-χωρικές αναταράξεις της υπάρχουσας κάθε φοράς τάξης με συγκεκριμένο πρόσημο και ταυτότητα. Βέβαια, πάντα είναι εν δυνάμει έτοιμο –το πρόσημο- να αλλάξει και να μεταβληθεί αλλά δεν υπάρχει ενδεχόμενο μη ύπαρξης του. Αυτό που θέλουμε να τονίσουμε είναι ότι δεν υπάρχει περίπτωση ύπαρξης ουδέτερου χαρακτήρα της ετεροτοπίας. Η ετεροτοπία ως κατώφλι, λοιπόν, είναι το πέρασμα για το διαφορετικό. Είναι το «άνοιγμα» για νέα πεδία δράσης, σκέψης και ενδεχομενικότητας.

Καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οι ετεροτοπίες είναι οι τόποι που συνιστούν μια ιδιαίτερη μορφή κατάστασης εξαίρεσης που συνδυάζει το εφήμερο με την συνέχεια της επανάληψης του καθημερινού οδηγώντας σε μια πρόσκαιρη, ή και μη, μονιμότητα. Είναι οι χωρικές «παρενθέσεις» μέσα στον υπάρχοντα κοινωνικά αποδεκτό χωρό-χρόνο, που ιδρύονται υπό την μορφή εξαίρεσης και στο όνομα κάποιας αναγκαιότητας.

Οι τόποι αυτοί παρουσιάζονται από το πιο διαδεδομένο κομμάτι διατυπωμένου λόγου, ως νεκροί. Και οι δραστηριότητες που εξελίσσονται εσωτερικά αυτών, σχολιάζονται, ως ελλειψείς. Δεν έχουν κάποιο συγκεκριμένο ρόλο που να αφορά την κοινωνική αναπαραγωγή και έτσι δεν είναι αποδεκτές. Αντιμετωπίζονται ως παρασιτικές πρακτικές πάνω σε ένα χώρο ο οποίος θα μπορούσε να αξιοποιηθεί σε μια «πραγματικά παραγωγική» κατεύθυνση· μια «παραγωγική» κατεύθυνση πέρα από την ανάγκη για οικονομικό κέρδος και συσσώρευση, κρύβει την ανάγκη για τάξη, οργάνωση, έλεγχο. Τα οποία θα οδηγήσουν σε έναν «τέλειο» χειρισμό χώρων, μέσω του οποίου, επιδιώκεται να επιλυθούν και να διευθετηθούν ανταγωνιστικές κοινωνικό-χωρικές μορφές. Με αυτό τον τρόπο ενισχύεται η αντίληψη ότι η ετεροτοπία δεν μπορεί να αποτελέσει το παράδειγμα εξαίρεσης που θα παγιωθεί και θα γίνει μέρος του κανόνα.

Οι ετεροτοπίες συνιστούν ένα «έξω» που οφείλει ταυτόχρονα να περιλαμβάνεται σε ένα μέσα, ως εξαίρεση. Η εξαίρεση νοείται ως συνθήκη κατά την οποία η κανονικοποίηση μπορεί να τεθεί υπό περιορισμό-η εξαίρεση νοείται και χωρικά και χρονικά. Η έκτακτη κοινωνικά συνήθως, ανάγκη που προκύπτει και εκφράζεται χωρικά, αντιμετωπίζεται ως εξαίρεση για να μην προκαλέσει ανατροπή του κανόνα, άρα και του κανονικού. Ο G. Agamben εξηγεί ότι η κατάσταση εξαίρεσης εκφράζεται ως η αναστολή της ισχύος του νόμου που όμως δεν αντιστοιχεί σε μια συνθήκη ανομίας αλλά σε μια συνθήκη άρσης των ορίων του νόμου.³⁶

³⁶ Ο.π.

ετεροτοποπία: δημόσιο- ιδιωτικό | Β.2.4

Στο σημερινό αστικό γίνεσθαι οι έννοιες του ιδιωτικού και του δημόσιου μετασηματίζονται μέσα από την ίδια την καπιταλιστική πραγματικότητα. Οι ετεροτοπίες, αναδεικνύουν μια δυναμική χώρων ως προς τη λειτουργία και το περιεχόμενό τους, τις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των εναλλασσόμενων υποκειμένων και τη συμβολή τους στη διαμόρφωση των σύγχρονων πόλεων. Συμμετέχουν, συνεπώς και αυτές με κάποιο τρόπο στον μετασηματισμό του αστικού περιβάλλοντος. Πού τοποθετούνται οι ετεροτοπίες όμως, στη σφαίρα του δημόσιου ή του ιδιωτικού;

Μια πρώτη ερμηνεία των εννοιών δημόσιο και ιδιωτικό αναφέρεται σ' αυτές ως υλικούς χώρους, υπό το πρίσμα της διάκρισης του αστικού χώρου βάσει των σχέσεων ιδιοκτησίας και συνεπώς του ζητήματος της ελεύθερης ή ελεγχόμενης πρόσβασης στους χώρους της πόλης. Ο δημόσιος χώρος αποτελεί έναν τόπο ανοιχτό, προσιτό στο ευρύ κοινό, ενώ ο ιδιωτικός έναν τόπο κλειστό, συνυφασμένο με την έννοια της ιδιοκτησίας. Βασικό ρόλο, βέβαια, κατέχει και η κοινωνική παράμετρος του αστικού χώρου, η οποία αποκτά μορφή και νόημα στον υλικό χώρο της πόλης. Προκύπτει μια διεύρυνση του χαρακτηρισμού δημόσιος ή ιδιωτικός χώρος, διότι εκτός από τα περιθώρια προσβασιμότητας που υπάρχουν και αφορούν το χαρακτηρισμό, υπάρχει και το κομμάτι της δραστηριότητας που ανάλογα με το ύφος και τα χαρακτηριστικά της μπορεί να φιλοξενηθεί στο δημόσια ή ιδιωτική σφαίρα. Η ιδιωτική σφαίρα είναι το κομμάτι της ζωής που βρίσκεται υπό τον έλεγχο του ατόμου, έξω από την δημόσια παρατήρηση. Είναι το κομμάτι το προσωπικό και αδιάφορο, αλλά ταυτόχρονα είναι αυτό που χρήζει προστασίας και είναι ιερό για το άτομο που το διεκδικεί. Επαγωγικά, ο ιδιωτικός χώρος είναι το κομμάτι του χώρου που ανήκει σε, ή ελέγχεται από, κάποιο άτομο, χρησιμοποιείται αποκλειστικά από αυτό το άτομο και διατηρεί το δημόσιο σε απόσταση. Από την άλλη, η δημόσια σφαίρα, είναι το κομμάτι της ζωής που αφορά τη συνεύρεση και την αλληλεπίδραση με τους άλλους και τη συμμετοχή στα κοινά. Η διαμόρφωση της δημόσιας σφαίρας οφείλει να επιτυγχάνεται μέσω όλων των ανθρώπων που την συσπειρώνουν, αντιθέτως όμως μικρή μερίδα ανθρώπων ασχολείται με αυτή. Επίσης μικροί ή μεγάλοι ιδιωτικοί χώροι (των οποίων τα συμφέροντα εξαρτώνται από την δημόσια οργάνωση) είναι αυτοί που αναλαμβάνουν την διαμόρφωση και την εξέλιξη του δημόσιου χώρου, και τελικά ο δημόσιος χώρος διαμορφώνεται ως χώρος που κυριαρχείται από το «κανονικό» πρότυπο, ενώ παράλληλα αποτελεί και τον τόπο όπου συγκροτείται αυτό το πρότυπο.

«Ο δημόσιος χώρος μπορεί να είναι δομημένος και να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στις κοινωνικές επαφές με το να λειτουργεί ενάντια στην τάση της κοινωνικής κατηγοριοποίησης να χωρίζει, να ταξινομεί την κοινωνία σε διακεκριμένες ομάδες»

σχολιάζει ο Hetherington.³⁷ Δηλαδή, ο αστικός δημόσιος χώρος αποτελεί τον κατ' εξοχήν τόπο επαφής εντελώς διαφορετικών κοινωνικών ομάδων, αποκτώντας, έτσι, κεντρικό ρόλο στον εντοπισμό των διαφορετικών κοινωνικών πρακτικών που εκδηλώνονται από αυτές.

Η επικράτηση του «κανονικού» προτύπου, όμως, στον δημόσιο χώρο τίθεται υπό αμφισβήτηση μέσα από τις καθημερινές πρακτικές των «άλλων», οι οποίες παράλληλα αμφισβητούν τα ήδη καθορισμένα όρια τα οποία υπάρχουν μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού. Διότι, οι «άλλοι» διεκδικούν, ανάλογα με την περίπτωση, το δικαίωμα στην ορατότητα, στην πρόσβαση και εν τέλει στην συμμετοχή στον δημόσιο χώρο και στις λειτουργίες του. Συνεπώς, κατά την διαδικασία διεκδίκησης του δικαιώματος στον δημόσιο χώρο, επιχειρούν τελικά, να επαναπροσδιορίσουν το ίδιο το «κανονικό» πρότυπο που υπάρχει σε αυτό. Κατά μια έννοια μπορούμε να πούμε ότι επιχειρούν να αποσταθεροποιήσουν τα αυστηρά δίπολα που δημιουργούνται και προκαλούν διαχωρισμούς. Οι ταυτότητες που τους έχουν αποδοθεί τίθενται υπό αμφισβήτηση καθώς και οι αντίστοιχες τοποθετήσεις τους στο δημόσιο και στο ιδιωτικό, στο «εντός» και στο «εκτός». Οι «άλλοι» διεκδικούν το δικαίωμα να αυτοπροσδιορίζονται, να συγκροτούν δηλαδή με τους δικούς τους όρους μια κοινωνική ταυτότητα η οποία να είναι αναγνωρίσιμη και αποδεκτή από την δημόσια σφαίρα. Ο δημόσιος χώρος δεν είναι κάτι που απλά υπάρχει, αλλά «συμβαίνει».

Οδηγούμαστε συνεπώς στο συμπέρασμα, ότι ενώ η ετεροτοπία παρουσιάζει χαρακτηριστικά που την παραπέμπουν στη κατηγοριοποίηση του ιδιωτικού, του μη προσβάσιμου και του μη αποδεκτού από το ευρύ φάσμα της κοινωνίας, μπορεί να διεκδικήσει μια θέση στη δημόσια σφαίρα. Και με αυτό νοείται η συνθήκη του να επηρεάσει και να επιδράσει στη μεταμόρφωση του προτύπου – κανόνα, που έχει υιοθετηθεί και εφαρμοστεί στο δημόσιο. Ο Σταυρίδης διερωτάται : «Μήπως ακριβώς όταν η τάξη που εκφράζει μια ορισμένη άρθρωση εξουσίας και χώρου απειλείται από μια «αταξία», στην οποία «σπινθηροβολούν αποσπάσματα πολυάριθμων δυνατών τάξεων», γεννιούνται ετεροτοπικές συνθήκες;³⁸ Και συνεχίζει λέγοντας : «Αν στην ετεροτοπία το μέλλον γεννιέται μέσα στο παρόν, μέσα σε αντιφάσεις και ασάφειες ως προς τον προσανατολισμό, τότε σε τούτες τις εμπειρίες αχνοφαίνονταν μορφές δημοσιότητας διαφορετικές από τις κυρίαρχες. Και κυρίως προτεινόταν όψεις του δημόσιου χώρου που εμπεριείχαν διαφορετικούς τρόπους προσδιορισμού του στην πράξη».

³⁷ Hetherington K., *The badlands of modernity. Heterotopia and social ordering*, Λονδίνο : Routledge, 1997

³⁸ Σταυρίδης, Σταύρος, *Μετέωροι Χώροι της Ετερότητας*, Αθήνα : Αλεξάνδρεια, 2010

I

Αργέντινη: η αρχή.. | Γ.1.0

*Στο παγκόσμιο σύστημα εξουσίας τα κέρδη ιδιωτικοποιούνται και οι ζημιές κοινωνικοποιούνται.»
Eduardo Galeano*

Οι ελεύθερες αγορές και η ελεύθερη παγκόσμια οικονομία, ο ανταγωνισμός, οι ανοικτές κοινωνίες και η «κατάργηση» σε μεγάλο βαθμό των εθνικών συνόρων αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά της παγκοσμιοποίησης. Η επικράτηση του καπιταλισμού σε παγκόσμια κλίμακα απέκτησε νέα ώθηση κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών, οπότε «επικράτησε» ο νεοφιλελευθερισμός. Ο τελευταίος εγκαινίασε την απελευθέρωση των αγορών (απορύθμιση), δηλαδή τη σταδιακή άρση όλων των ειδών των «εμποδίων» στην ελεύθερη διακίνηση κεφαλαίων, εμπορευμάτων και υπηρεσιών διεθνώς. Ο νεοφιλελευθερισμός επικράτησε παγκοσμίως χάρη στην διεθνή κυριαρχία των προηγμένων καπιταλιστικών χωρών και μέσω διεθνών οργανισμών, όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο³⁹, την Διεθνή Τράπεζα.⁴⁰ Όπως σημειώνει και ο Υποδιοικητής Μάρκος

Ο νεοφιλελευθερισμός είναι η θεωρία του σύγχρονου πολέμου. Σκοπός του είναι, όπως σε κάθε πόλεμο, η καταστροφή του εχθρού. Κι ο εχθρός του είναι η ανθρωπότητα, στη φυσική και ηθική της υπόσταση.⁴¹

Η επέλαση, αυτή, του νεοφιλελευθερισμού οδήγησε μια από τις μεγαλύτερες οικονομίες της Λατινικής Αμερικής σε ολική διάλυση. Κατάρρευση του κράτους πρόνοιας, κατακόρυφη αύξηση του ποσοστού ανεργίας, μαζικά κρούσματα πτώχευσης επιχειρήσεων, συσσίτια, αυτοκτονίες είναι κάποια από τα κοινωνικά φαινόμενα που εμφανίστηκαν στην Αργεντινή. Η χρεοκοπία της Αργεντινής, το Δεκέμβριο του 2001, – η μεγαλύτερη, πιθανόν, στη σύγχρονη ιστορία – ήταν πλέον αδιαμφισβήτητη. Μια κρίση, που ξεκίνησε με στόχο την διευθέτηση ενός δημοσίου χρέους εξελίχθηκε καταστροφικά καταλήγοντας στην χρεοκοπία. Η οικονομική, πολιτική και κατ' επέκταση κοινωνική, κρίση και χρεοκοπία της Αργεντινής αποτελεί ένα πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα

³⁹ Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο είναι διεθνής οργανισμός ο οποίος επιβλέπει το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα παρακολουθώντας τις συναλλαγματικές ισοτιμίες και τα ισοζύγια πληρωμών και προσφέροντας οικονομική και τεχνική βοήθεια όταν του ζητηθεί.

⁴⁰ Αντωνοπούλου, Σοφία, *Η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης και ο ταξικός μετασχηματισμός στη Δύση*, Περιοδικό Ουτοπία, Τεύχος 62, Αθήνα: Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2004

⁴¹ Ο Υποδιοικητής Μάρκος ήταν επικεφαλής των ανταρτών Ζαπατίστας, μέχρι το 2014. Το παρόν προέρχεται από την Πρώτη Διακήρυξη της *Realidad Enάντια στο Νεοφιλελευθερισμό και για την Ανθρωπότητα*, EZLN, Γενάρης 1996

αποτυχίας ενός προγράμματος σταθεροποίησης και εξυγίανσης μιας αναπτυσσόμενης οικονομίας, που είχε σχεδιαστεί και υποστηριχθεί από τους διεθνείς οργανισμούς – και κυρίως από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ). Η ίδια αυτή, όμως, η χρεοκοπία είναι μια ξεχωριστή περίπτωση, καθώς κατάφερε την διάψευση των προσδοκιών ενός ολόκληρου οικονομικού συστήματος.

Η κρίση της Αργεντινής πολλές φορές τίθεται υπό σύγκριση με την κρίση της Ελλάδας. Τα αίτια και η πορεία που ακολούθησε η Αργεντινή και οδηγήθηκε τελικά στη χρεοκοπία παρουσιάζουν έντονες ομοιότητες με την κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα, τα τελευταία 5 με 7 χρόνια. Δεν είναι λίγοι αυτοί που πιστεύουν ότι η Ελλάδα βρίσκεται στα ίδια χνάρια με αυτά της Αργεντινής και συνεπώς της πτώχευσης.

Τρία σημεία θα παρουσιαστούν τα οποία συνοψίζουν τους λόγους που γίνεται αυτή η σύγκριση. Πρώτο σημείο είναι φύση του χρέους που οδήγησε την κάθε χώρα σε κρίση. Και στις δύο περιπτώσεις το χρέος είναι κυρίως προς το ΔΝΤ. Της Αργεντινής επίσης ήταν προς την Παγκόσμια Τράπεζα και την Ισπανία, ενώ της Ελλάδας είναι προς το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας,⁴² την Ευρωπαϊκή Ένωση και τις γερμανικές, γαλλικές και ελβετικές τράπεζες. Δεύτερο σημείο, είναι ο τρόπος αντιμετώπισης του χρέους, και στις δύο περιπτώσεις ακολουθήθηκε η κρατικοποίηση. Η Αργεντινή αναγνώρισε ως κρατικά, τα χρέη των ιδιωτικών επιχειρήσεων την περίοδο της διδακτορίας του Videla.⁴³ Η Ελλάδα από την άλλη θεώρησε κρατική υπόθεση τη διάσωση των ελληνικών τραπεζών. Τέλος, ένα τρίτο σημείο είναι η αποτυχία των μέτρων που λήφθηκαν με στόχο την διαχείριση και την αποφυγή της χρεοκοπίας. Ίδιες φύσεως μέτρα λαμβάνονται και στην Ελλάδα, τα οποία εντείνουν την κρίση και δεν την ανακουφίζουν. Τέτοια μέτρα λιτότητας και πρακτικές διαχειρίσεις, μείωση μισθών, ιδιωτικοποιήσεις, κατάργηση συλλογικών συμβάσεων, περικοπές δημόσιων δαπανών, αύξηση των συνταξιοδοτικών ορίων και ταυτόχρονη δραστική μείωση των συντάξεων, διάλυση του εθνικού συστήματος υγείας αλλά και παιδείας.

Αυτές είναι σαφώς αρκετές ομοιότητες στα οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι δύο χώρες καθώς επίσης και στις στρατηγικές επιλογές που έκαναν για να τα επιλύσουν. Ωστόσο, υπάρχουν και σημαντικές διαφορές. Πρώτες και κύριες είναι φυσικά αυτές που αφορούν γεωγραφικά, ιστορικά και πολιτιστικά στοιχεία. Μια βασική διαφορά

⁴² Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας είναι ένα όργανο ειδικού σκοπού που συμφωνήθηκε από τα 27 κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις 9 Μαΐου 2010 με στόχο τη διατήρηση της οικονομικής σταθερότητας στην Ευρώπη με την παροχή οικονομικής βοήθειας προς τα κράτη της ευρωζώνης σε οικονομική δυσκολία.

⁴³ Ο Jorge Rafael Videla ήταν Αργεντινός δικτάτορας και στρατηγός, Αρχηγός του Στρατού της Αργεντινής και de facto Πρόεδρος της χώρας, από το 1976 έως το 1981, επικεφαλής της στρατιωτικής επιτροπής η οποία ανέλαβε την εξουσία στην χώρα το 1976, μετά από πραξικόπημα με το οποίο αντετράπη η Isabella Peron, και ανέλαβε να εφαρμόσει το σχέδιο της «εθνικής αναδιοργάνωσης».

όμως ανάμεσα στις δύο περιπτώσεις, που επηρεάζει και τον τρόπο αντιμετώπισης της κρίσης- και επειδή η συσχέτιση ξεκινά από την οικονομική κατάσταση και εξέλιξη των χωρών- είναι ότι η Αργεντινή είχε κρατικό νόμισμα (το Πέσο) ενώ η Ελλάδα έχει ενιαίο Ευρωπαϊκό (το Ευρώ). Αυτή η διαφορά, παρ' όλα αυτά, είναι που με το νόμο της μετατρεψιμότητας, δηλαδή ότι το ένα πέσο είναι ίσο με ένα δολάριο, κατά κάποιο τρόπο καταργείται. Ο νόμος εφαρμόστηκε για να αντιμετωπίσουν τον υπερπληθωρισμό. Η πολιτική της μετατρεψιμότητας η οποία περιλάμβανε σταθερή ισοτιμία και υψηλή αξιολόγηση του πέσο, μείωσε την ανταγωνιστικότητα στην Αργεντινή. Αποτέλεσμα αυτού ήταν ένα αυξανόμενο έλλειμμα σχετικά με τις διεθνείς πληρωμές, και καταστροφή των παραγωγικών δομών οι οποίες αναγκαστικά οδήγησαν σε εισαγωγές. Συνέπεια αυτών, μια διαρκής αύξηση του χρέους. Το 2001, το πέσο υποτιμήθηκε, (4 φορές κάτω από το δολάριο), οι προσωπικές καταθέσεις εξανεμίστηκαν, η πείνα και η φτώχεια ήταν πλέον γεγονός.

Ο χώρος της πόλης, δημόσιος και ιδιωτικός, έγινε ο τόπος διεκδίκησης των κοινωνικών αιτημάτων. Η κοινωνία έδειξε ότι διαθέτει εσωτερικές δυνάμεις και ανταντακλαστικά -εργαζόμενοι, νοικοκυρές, φοιτητές, παιδιά. Ανάμεσα στα αιτήματα, βρισκόταν και η διεκδίκηση του ίδιου του χώρου της πόλης. Η πόλη ξαφνικά έγινε το επίδικο μιας διαρκούς και αβέβαιης αντιπαράθεσης.

Παρακάτω θα ακολουθήσουν μερικές πρακτικές που εφάρμοσε ο κοινωνικός πυρήνας της πόλης του Μπουένος Άιρες αρχικά και οι επαρχίες στη συνέχεια, με στόχο να αντιμετωπίσουν και στη συνέχεια να διαχειριστούν την ραγδαία αυτή αλλαγή σε όλα τα επίπεδα της ζωής τους.

πρακτικές αντιμετώπισης | Γ.1.1

Η Οικονομία σκοτώνει- Aldo Ferrer⁴⁴

Εναλλακτικές μορφές οικονομίας παρουσιάστηκαν και άρχισαν να αναπτύσσονται την περίοδο της κρίσης στην Αργεντινή. Η καπιταλιστική γραμμή παραγωγής και συνεπώς και κατανάλωσης δεν μπορούσε πλέον να βοηθήσει στην επιβίωση του κόσμου. Σε επίπεδο παραγωγής υλικών και άυλων προϊόντων, καθώς και οργάνωσης χώρων κατοίκησης αλλά και εργασίας εμφανίστηκαν ανατρεπτικές εκδοχές, για το μέχρι τώρα καπιταλιστικό μοντέλο.

Το σύνθημα ήταν ένα: «Να φύγουν όλοι, να μην μείνει κανείς» (*Que se vayan todos*). Από την πρώτη ανάγνωση του συνθήματος προκύπτει η επαναστατικότητα που διέπει και εκφράζει τον κόσμο της Αργεντινής. Σε βαθύτερο όμως, επίπεδο, εκφράζεται η διάθεση και η ασυνείδητη επιθυμία των υποκειμένων να διατηρήσουν ή να επαναλειτουργήσουν τις προηγούμενες δομές, συμβολικές ή υλικές πάνω στις οποίες εδράζεται η ταυτότητα και η συγκρότηση του κάθε υποκειμένου. Κάθε υποκείμενο διεκδικούσε την επαναφορά την προ-κρίσης ταυτότητας και ρόλου του απαλλαγμένα από τη διαφθορά και την κρατική- και όχι μόνο- εκμετάλλευση.

⁴⁴ Ο Aldo Ferrer διετέλεσε δυο φορές Υπουργός οικονομικών της Αργεντινής, τις περιόδους 1958-1960 και 1970-1971, όπως και Πρόεδρος της Τράπεζας Banco de la Provincia. Είναι ιδρυτής και μέλος του Grupo Fénix, μιας ομάδας οικονομολόγων που προτείνουν βιώσιμες πολιτικές αντίθετες στο νεοφιλελευθερισμό. Είναι επίσης συγγραφέας πολυάριθμων βιβλίων οικονομικού περιεχομένου, για τα οποία έχει λάβει διεθνή βραβεία.

Asambleas: συνέλευση γειτονιάς | Γ.1.2

Η λαϊκή συνέλευση ήταν ένα άλλο κοινωνικό φαινόμενο που εμφανίστηκε την περίοδο της κρίσης. Η συνέλευση γειτονιάς εμφανίζονταν πολύ αυθόρμητα σε πάνω από 300 γειτονίες. Το φαινόμενο απέκτησε σαρωτική κοινωνική δύναμη.

Η απόρριψη κάθε είδους αντιπροσώπευσης ήταν αποτέλεσμα της δυσπιστίας απέναντι στα πολιτικά κόμματα και στους αντιπροσώπους τους. Η απομάκρυνση των πολιτικών προσώπων από την εξουσία ήταν η βασική κινητήριος δύναμη για την συσπείρωση των συνελεύσεων. Η απώλεια κύρους ήταν φανερή και η άμεση δράση ήταν αναγκαία. Η δυσπιστία στους ηγέτες και στις αρχές, καθώς επίσης η αντίδραση ενάντια στην καθεστωτική αριστερά που προσπαθούσε να χειραγωγήσει και να επιβάλει τα προγράμματά της, ήταν φανερή. Οριζοντιότητα, αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων, ισότητα μεταξύ των συμμετεχόντων ήταν η βάση για την λειτουργία των συνελεύσεων. Κάποιες λειτουργούσαν με λίστες ομιλητών, με ψηφοφορίες για λήψη αποφάσεων, άλλες με αυθόρμητη συζήτηση και συναινετικές αποφάσεις.

Στην Αργεντινή είχαμε μια πολύ ιεραρχική πολιτική κουλτούρα, ειδικά στα χρόνια του Περονισμού, η οποία είχε βασιστεί στη μορφή μιας ισχυρής ηγεσίας. Γενικά, ακόμα και στις πιο χειραφετητικές ομάδες της αριστεράς, οι πολιτικές ομάδες οργανώνονταν γύρω από μια αυστηρή ιεραρχία με ένα ισχυρό ηγέτη. Νομίζω ότι μια από τις αλλαγές που βλέπουμε τώρα είναι ότι υπάρχει πολύ λιγότερη εμπιστοσύνη σ' αυτό το είδος οργάνωσης.⁴⁵

Οι συνελεύσεις χαρακτηρίζονται από ετερογένεια μεταξύ τους. Κάποιες ήταν απαλλαγμένες από όποια πολιτική στρατηγική απέναντι στην εξουσία και το κράτος, κάποιες άλλες πάλι οδηγούνταν σε σκέψεις που δεν επικεντρωνόταν στην «κατάληψη της εξουσίας» μέσω των πολιτικών κομμάτων, αλλά σε μια καινούρια «αντί-εξουσία». Έτσι, αυτές οι συνελεύσεις επικεντρώθηκαν «σε γειτονικές κοινότητες που οργανώνονται σε ένα εδαφικό δίκτυο, σε τοπική και περιφερειακή κλίμακα», μέσα από δίκτυα χωρίς κεντρική εξουσία.⁴⁶

Πιστεύω ότι υπάρχει κάτι που κάνουμε στα κινήματα που φέρνει στο προσκήνιο άλλες αξίες. Έχει να κάνει με την αγάπη, την πολιτική, την ταυτότητα, και με ένα είδος ταυτότητας που δεν είναι ατομική, αλλά αντι γι' αυτό μοναδικά συλλογική.⁴⁷

⁴⁵ Ezequiel, Asamblea Cid Campeador (Συνέλευση γειτονιάς)/ Οριζοντιότητα- Φωνές λαϊκής εξουσίας στην Αργεντινή, Επιμ. Marina Sitrin, Αθήνα: Σ.ΚΥ.Α, 2011

⁴⁶ Αργεντινή: μορφές αστικών κινήματων ,Περιοδικό Κομπρεσέρ: για τη πόλη και το χώρο, τεύχος #1, Γενάρης 2011

⁴⁷ Martin K. ,Asamblea Colegiales (Συνέλευση γειτονιάς)/ Οριζοντιότητα- Φωνές λαϊκής εξουσίας στην

Δεν υπήρχε κάποια ενιαία κοινωνικοπολιτική ταυτότητα η οποία να χαρακτηρίζει όλα τα μέλη που συμμετείχαν στις συνελεύσεις. Αυτό αποτελούσε και το ενδιαφέρον στοιχείο για την σύνθεση, την αλληλεπίδραση και, συνεπώς, τις διαδικασίες και την λειτουργία των συνελεύσεων. Προϊόντα πολλαπλότητας και παραγωγοί, ταυτόχρονα, αυτής. Οι γείτονες των πρώτων συνελεύσεων ήταν και νέοι αλλά και γέροι, μιας καλής οικονομικής κατάστασης αλλά και χαμηλού βιοτικού επιπέδου, διαφόρων εκπαιδευτικών επιπέδων και πολιτικών πεποιθήσεων αλλά και αμόρφωτοι ή χωρίς κάποιο πολιτικό υπόβαθρο, ανταγωνιστικοί αλλά και ήπιοι. Αυτή η ετερογένεια δεν λειτούργησε σε όλες τις περιπτώσεις, κάποιες συνελεύσεις διασπάστηκαν. Η έλλειψη εμπιστοσύνης και σεβασμού λόγω αυτών των αποχωρήσεων οδήγησε σε μια ύφεση του φαινομένου.

Τέλος, ως πρακτική εφαρμογή της ανάγκης για ισοκατανομή της πολιτικής δύναμης, αναδύθηκαν συνελεύσεις πολιτών στις γειτονιές και, στη συνέχεια, ως πρακτική εφαρμογή της ανάγκης για την ισοκατανομή της οικονομικής δύναμης, εμφανίστηκαν εργατικές συνελεύσεις στα εργοστάσια που κατέλαβαν οι εργάτες μετά την εγκατάλειψή τους από τους ιδιοκτήτες τους και την αναδιοργάνωσή τους στη βάση του εργατικού ελέγχου.⁴⁸

Αργεντινή, Επιμ. Marina Sitrin, Αθήνα: Σ.ΚΥ.Α, 2011

⁴⁸ Αργεντινή: *μορφές αστικών κινήματων*, Περιοδικό Κομπρεσέρ: για τη πόλη και το χώρο, τεύχος #1, Γενάρης 2011

Fabricas Recuperadas: ανακτημένες επιχειρήσεις | Γ.1.4

Μια άλλη πρακτική αντιμετώπισης της κατάστασης, είναι η ανάκτηση των επιχειρήσεων από τους εργαζόμενους που τις άνηδρωναν προτού πτωχεύσουν.

Τι εννοούμε με τον όρο ανακτημένη επιχείρηση: την επιχείρηση που ανακτήθηκε από τους εργαζόμενους της πρώτα και κύρια. Ο όρος δημιουργήθηκε το 2001, με την εμφάνιση του εγχειρήματος αυτού στην Αργεντινή και υιοθετήθηκε από τους ίδιους τους εργάτες που εφάρμοσε την πρακτική αυτή. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπήρξαν αντίστοιχα φαινόμενα και πολύ πριν το 2001, παραδείγματος χάρη οι πρώτοι εργατικοί συνεταιρισμοί στην Αγγλία κατά τη διάρκεια της Βιομηχανικής Επανάστασης.

Στην περίπτωση της Αργεντινής, η έννοια της «ανάκτησης» προσέδωσε μια ιδιαίτερη ταυτότητα σε αυτά τα εγχειρήματα, τα οποία προσωρινά μπορούμε να ορίσουμε ως «οικονομικές μονάδες που περνούν από μια καπιταλιστική διαχείριση σε μια συλλογική διαχείριση από πλευράς εργατών». Η αργεντινική ιδιαιτερότητα δεν εντοπίζεται, ωστόσο, μόνο στην ορολογία, αλλά και στη σχετική μαζικότητα του φαινομένου, που επέτρεψε την υπέρβαση των επιμέρους εργασιακών αγώνων και τη δημιουργία ενός αυτόνομου κινήματος με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και δικές του οργανωτικές δομές.⁴⁹

Σε αυτή τη περίοδο του στιβαρού καπιταλισμού η δέσμευση μεταξύ κεφαλαίου και εργατικού δυναμικού ενδυναμώθηκε ακόμα περισσότερο λόγω της αμοιβαίας τους εξάρτησης. Ο βιοπορισμός των εργατών ήταν εξαρτημένος από την εργασία τους και το κεφάλαιο από τους εργάτες. Ο τόπος συνάντησής τους [κεφαλαίου - εργατικού δυναμικού] ήταν καθορισμένος, καμιά από τις δύο πλευρές δεν μπορούσε εύκολα να μετακινηθεί αλλού, οι συμπαιγείς τοίχοι της βιομηχανίας τους δέσμευαν εξίσου. Αυτό που δημιούργησε τον ισχυρό δεσμό κεφαλαίου και εργατικής δύναμης ήταν η συναλλαγή της πώλησης και της αγοράς. Από τα πρώτα παρελκόμενα μιας χρηματοπιστωτικής κρίσης είναι, άλλωστε, η συνεχώς αυξανόμενη ανεργία.

Συνεπώς και η κρίση του νεοφιλελεύθερου μοντέλου της Αργεντινής είχε ως αποτέλεσμα χιλιάδες επιχειρήσεις να παραλύσουν και να καταρρεύσουν. Τα χρέη αυξάνονταν, οι επενδύσεις αποτύγχαναν, οι πληρωμές και προς τους πιστωτές και προς τους εργαζόμενους πάγωσαν. Παραγωγικές εγκαταστάσεις, με ισχυρή γραμμή

⁴⁹ Ρουτζέρι, Αντρέι, Οι ανακτημένες επιχειρήσεις της Αργεντινής – Καταλαμβάνουμε // Αντιστεκόμαστε // Παράγουμε, Μτφρ. Καρυώτης Θεοδωρής, Οι εκδόσεις των Συναδέλφων, Αθήνα: 2014

παραγωγής δεν μπορούσαν πλέον να συνεχίσουν να λειτουργούν. Τα αποθέματα έτειναν να εξαντληθούν. Το εργατικό δυναμικό είχε αποσταθεροποιηθεί από τις περικοπές στις παροχές, τις μεγάλες καθυστερήσεις στις πληρωμές των μισθών και, τελικά, τις απολύσεις. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι εργαζόμενοι δεν περίμεναν μέχρι να απολυθούν. Ανέλαβαν δράση και προσπάθησαν να σώσουν τις επιχειρήσεις.

Η χρεοκοπία οδήγησε μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων σε μαζική κατάρρευση. Μεγάλο ποσοστό των εργαζόμενων βρέθηκαν άνεργοι από τη μια στιγμή στην άλλη. Η συνθήκη αυτή σήμαινε κοινές ανάγκες και κοινά αιτήματα για όλο αυτό το πληθυσμό. Αναμενόμενο να αναδυθούν έντονοι κοινωνικοί δεσμοί με άξονα την αλληλεγγύη, οι οποίοι θα φανέρωναν μια νέα μορφή οργάνωσης. Οι ιδιοκτήτες εγκατέλειπαν τις επιχειρήσεις και πολλές φορές άφηναν, εκτός από τον χώρο που στεγαζόταν η επιχείρηση, και τα μηχανήματα παραγωγής. Αυτή η αφορμή έδωσε τη «μόνη» εναλλακτική λύση: την κατάληψη της επιχείρησης και την προσπάθεια για επαναλειτουργία αυτής από τους εργαζόμενους. Κάποιοι από τους ιδιοκτήτες δεν αντέδρασαν σε αυτό το φαινόμενο, άλλοι όμως επέστρεφαν και διεκδικούσαν την μέχρι τότε εγκαταλελειμμένη ιδιοκτησία τους.

Πρέπει να γνωρίζετε δύο πράγματα. Δεν καταλαμβάνουμε όλους τους χώρους εργασίας ή όπως ρωτάνε μερικοί «καταλαμβάνετε όλες τις επιχειρήσεις;». Όχι δεν καταλαμβάνουμε χώρους εργασίας που είναι σε λειτουργία ή στους οποίους οι εργάτες πληρώνονται. Καταλαμβάνουμε τις επιχειρήσεις που εγκαταλείπονται από τους ιδιοκτήτες τους.⁵⁰

Η κυβέρνηση και τα δικαστήρια δεν αναγνώριζαν επίσημα τις καταλήψεις, παρότι αργότερα ορισμένες εκ των επιχειρήσεων κατάφεραν να επιτύχουν μερική ή καθολική νομική αναγνώριση. Σήμερα η πλειοψηφία των κατελημμένων επιχειρήσεων παραμένει σε αβέβαιη κατάσταση όσον αφορά στα δικαιώματα ιδιοκτησίας των εργατικών συνελεύσεων και συσπειρώσεων.

Οι αρχικοί ιδιοκτήτες προσπαθούν να ανακτήσουν τις νέες επιτυχημένες επιχειρήσεις που κατέφεραν να ανακάμψουν και να επαναλειτουργήσουν και τώρα βρίσκονται υπό εργατικό έλεγχο.

Στις συνελεύσεις, προσπαθούμε να δημιουργήσουμε ένα χώρο όπου το κάθε άτομο και κάθε θέση ακούγεται, ούτως ώστε όποια απόφαση πάρουμε να είναι τελικά βασισμένη στις γνώμες όλων μας ή τουλάχιστον της πλειοψηφίας. Εδώ στο εργοστάσιο οργανωνόμαστε σε διαφορετικούς τομείς βασισμένους στους τομείς εργασίας. Κάθε μέρα, κάθε τομέας έχει μια συνάντηση. Οι συναντήσεις

⁵⁰ Candido, Chilavert (Κατελημμένος χώρος εργασίας) / Οριζοντιότητα- Φωνές λαϊκής εξουσίας στην Αργεντινή, Επμ. Marina Sitrin, Αθήνα: Σ.Κ.Υ.Α, 2011

όλου του εργοστασίου, όπου κάθε ομάδα ανακοινώνει το τι κάνει, είναι τις Τετάρτες. Εκεί παίρνουμε αποφάσεις, συμπεριλαμβανομένων αυτών όπως η πληρωμή όλων με το ίδιο μισθό των 800 πέσος.⁵¹

Ο αριθμός των επιχειρήσεων ανέρχεται στις 135 και απασχολούν σήμερα 13.000 εργαζόμενους. Η μορφή της οργάνωσης τους στηρίζεται κυρίως στην αυτοδιαχείριση και φανερώνουν μια διαφορετική ισορροπία μεταξύ των κοινωνικών και ιδιωτικών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Το σύνθημα είναι Ocupar, Resistir, Producir (Κατάληψη, Αντίσταση, Παραγωγή). Το 2009 οι κατελημμένες επιχειρήσεις έφθασαν τις 240. Οι εργαζόμενοι είναι μέτοχοι της επιχείρησης, που λειτουργεί χωρίς αφεντικό και οργανώνονται σε κολεκτίβες. Οι αποφάσεις λαμβάνονται μέσω γενικών συνελεύσεων, ενώ τα κέρδη μοιράζονται ισότιμα.

Ο μηχανισμός λειτουργίας που διαλέξαμε ήταν η κοπερατίβα των εργαζομένων, που ήταν στην Αργεντινή η κοινωνική οργάνωση που περισσότερο άρμοζε στις επιθυμίες μας. Αυτό μας επιτρέπει την εσωτερική δημοκρατία και την ισότιμη διανομή του κέρδους. Από την άλλη, δοκιμάσαμε την αυτοδιαχείριση των εργαζομένων, διαχειριζόμαστε όλοι μαζί όλη την επιχείρηση και τις πιο σημαντικές αποφάσεις, τις παίρνουμε σε συνελεύσεις.⁵²

Με αυτόν τον τρόπο, οι συλλογικοί φορείς μπορούν να επιτύχουν αναδιανομή στα περιουσιακά στοιχεία, αλλά και αλλαγή στον τρόπο λήψης αποφάσεων. Αυτοί οι διαφορετικοί τρόποι αντιμετώπισης της διαχείρισης των εργασιακών ζητημάτων δείχνουν τη δυνατότητα για μια συμβολική αλλαγή: νέες αξίες, συμπεριφορές και η ικανότητα να οικοδομηθεί ένα διαφορετικό είδος οικονομίας, ένα διαφορετικό είδος κοινωνικής οργάνωσης, ένα διαφορετικό είδος παραγωγής.

Δεν είμαστε πολιτικοποιημένες. Περιτριγυριζόμαστε από πολιτικούς, αλλά αυτός ο τύπος πολιτικής δεν έχει νόημα για τις γυναίκες εργάτριες της Brukman. Αυτό που θέλουμε είναι να δουλέψουμε και παλεύουμε για την εργασία μας, για τα προς το ζην.⁵³

Η μορφή οργάνωσης των επιχειρήσεων έχουν τη νομική μορφή του συνεταιρισμού. Υπό την έννοια αυτή, ο νόμος που διέπει τους συνεταιρισμούς είναι πολύ περιοριστικός

⁵¹ Carlos. G., Zanon (κατελημμένο εργοστάσιο) / Οριζοντιότητα- Φωνές λαϊκής εξουσίας στην Αργεντινή, Επιμ. Marina Sitrin, Αθήνα: Σ.ΚΥ.Α, 2011

⁵² Eduardo Murua, ηγετική μορφή του Κινήματος Κατελημμένων Εταιριών (Movimiento de Empresas Recuperadas), της εταιρίας IMPA

⁵³ Liliana, Brukman, (κατελημμένο εργοστάσιο)/ Οριζοντιότητα- Φωνές λαϊκής εξουσίας στην Αργεντινή, Επιμ. Marina Sitrin, Αθήνα: Σ.ΚΥ.Α, 2011

όσον αφορά τις οργανωτικές πτυχές, δεδομένου ότι επιβάλλει την ύπαρξη διοικούσας επιτροπής και προέδρου. Πέρα από αυτή τη νομική κάλυψη, οι περισσότεροι συνεταιρισμοί έχουν πράγματι υιοθετήσει άλλες μορφές οργάνωσης. Οι εργαζόμενοι που δούλευαν πριν σε αυτές ήταν κυρίως αυτοί που ανακατέλαβαν τις επιχειρήσεις, και το πρώτο καιρό εργάζονταν σε αυτές. Σύντομα όμως, σε κάποιες από αυτές, προέκυψε η ανάγκη για νέες προσλήψεις. Αυτό γινόταν μέσω μιας διαδικασίας η οποία προϋπέθετε ένα αρχικό διάστημα δοκιμής, από έναν μέχρι έξι μήνες και στη συνέχεια η απόφαση για την πρόσληψη του εργαζόμενου επρόκειτο να ληφθεί από τη γενική συνέλευση. Αλλά και η τυχόν απόλυση κάποιου εργαζόμενου αποφασιζόταν μέσω της συνέλευσης. Το κίνημα των καταληψιών βοηθά πάντα τα άτομα που επιθυμούν να ανακτήσουν κάποιο χώρο εργασίας.

Και σε άλλα εργοστάσια που κλείνανε, πήγαμε για να βοηθήσουμε να ανακτηθούν. Αυτό δημιούργησε το κίνημά μας. Καταλαμβάναμε τις επιχειρήσεις, λόγω της κρίσης, αφού η ανεργία είχε φτάσει στο 40%. Αλλά εντάξει, υπήρχε επίσης και μια πολιτική απόφαση μιας ομάδας συντρόφων και αποφασίσαμε αυτή τη μέθοδο του αγώνα μας⁵⁴

Ένα βασικό πρόβλημα που αντιμετώπισαν οι επιχειρήσεις ήταν η δανειοδότηση και η στήριξή τους από το κράτος. Ενώ μεγάλες ιδιοκτησιακές επιχειρήσεις γενικά παίρνουν χαμηλότοκα δάνεια, στις κατελημμένες δίνονταν δάνεια με πολύ υψηλούς τόκους. Η απόκτηση πρώτων υλών ήταν επίσης δύσκολη λόγω, της αναγκαστικής εισαγωγής κάποιων από αυτών και συνεπώς της υψηλής τιμολόγησης τους.

Τα παραγόμενα προϊόντα διοχετεύονται μόνο στην εσωτερική αγορά και δεν εξάγονται. Παρ' όλα αυτά υπακούουν τους νόμους της Αγοράς και δεν υπάρχει κάποιο δίκτυο το οποίο να στηρίζει την ανταλλαγή και διακίνηση τα προϊόντα που προέρχονται από αυτές τις επιχειρήσεις. Μεγάλο ποσοστό του κόσμου στέκεται θετικά απέναντι στο κίνημα των αυτοδιαχειριζόμενων επιχειρήσεων, όμως οι διεθνείς αγορές είναι εχθρικές και επιδιώκουν την λήξη αυτού του φαινομένου. Ο Ruggeri λέει:

οι ανακτημένες επιχειρήσεις έχουν ήδη αποδείξει τη βιωσιμότητα τους: εκπληρούν το βασικό τους στόχο, που είναι να διατηρηθούν οι θέσεις εργασίας, και πολλές φορές καταφέρνουν ακόμα περισσότερα. Επιπλέον, παρόλο που η κρίση ξεπεράστηκε, οι εταιρείες συνεχίζουν να χρεοκοπούν: είναι κάτι φυσιολογικό για το καπιταλιστικό σύστημα. Η διαφορά πλέον είναι ότι οι εργαζόμενοι έχουν υιοθετήσει την ανάκτηση και αυτοδιαχείριση

⁵⁴ Eduardo Murua, ηγετική μορφή του Κινήματος Κατελημμένων Εταιριών (Movimiento de Empresas Recuperadas), της εταιρείας IMPA

των επιχειρήσεων ως ένα αποτελεσματικό εργαλείο και μια πιθανή διέξοδο. Αυτό είναι κάτι που τις προηγούμενες δεκαετίες δεν αποτελούσε μέρος του οικονομικού και ιδεολογικού μας ορίζοντα.⁵⁵

Οι τομείς των κατελιημμένων επιχειρήσεων είναι ποικίλοι. Υπάρχουν αυτοδιαχειριζόμενες επιχειρήσεις ζαχαροπλαστικής, αρτοποιίας, κεραμικών και οικοδομικών υλικών, αλουμινίου, εξαρτημάτων, κρέατος και αλλαντικών. Υπάρχουν επίσης κατελιημμένα φαρμακεία, ιδιωτικά σχολεία, νοσοκομεία, ξενοδοχεία, εφημερίδες, εταιρίες μεταφορών, τυπογραφεία, εστιατόρια, καφετερίες και μπαρ.

⁵⁵ Χαριτάκης, Κώστας, *Ποιοι και Γιατί Εχθρεύονται την Αυτοδιαχείριση*; περιοδικό Βαβυλωνία, τεύχος 17, Ιανουάριος 2015

Trueque: ανταλλακτικό εμπόριο | Γ.1.4

*Η Αργεντινή έγινε ένα εργαστήριο όπου πειραματόζωα ήμασταν εμείς-
Rubén Ravera*

Το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού της Αργεντινής πεινάει, λιμοκτονεί, πεθαίνει. Ένα σύστημα ανταλλαγής προϊόντων και υπηρεσιών εμφανίζεται ως λύση, και το όνομα αυτού Trueque (Τρουέκε). Περίπου 10 εκατομμύρια κάτοικοι όχι απλώς επιβίωσαν αλλά επανήλθαν στην καθημερινή ροή που είχαν συνηθίσει. Το Τρουέκε, λαμβάνει μεγάλες διαστάσεις στη χώρα. Τα μέλη του, μάλιστα, υποστηρίζουν ότι μ' αυτόν τον τρόπο αποφεύχθηκε η αιματοχυσία και η βία, από τους ανθρώπους που προσπαθούσαν να επιβιώσουν.

Το τρουέκε περιέχει πολλούς «συνδυασμούς». Κυρίως πρέπει να σκεφτούμε ότι το εργαλείο για την ανταλλαγή, δηλαδή αυτό που το επιχειρησιακό σύστημα διαθέτει για να δημιουργηθούν οι ανταμοιβές για τα αγαθά και τις υπηρεσίες, θα πρέπει να έχει τα ίδια χαρακτηριστικά με οποιοδήποτε εμπόρευμα που εμφανίζεται στην Αγορά. Το φαγητό χαλάει αν δεν πουληθεί, τα ρούχα γίνονται παλιομοδίτικα και τα τρώει ο σκόρος. Τα είδη τεχνολογίας αν δεν τα αγοράσω ή τα πουλήσω σήμερα, αύριο θα' ναι ξεπερασμένα. Το νόμισμα είναι το μοναδικό που αν το αποταμιεύσεις και το βγάλεις από την Αγορά θα σου δημιουργήσει κι άλλα περισσότερα νομίσματα. Αυτό φυσικά δίνει ένα προτέρημα σε όλους τους ψυχοπαθείς που αποταμιεύουν συνέχεια και δεν αφήνουν το νόμισμα να κυκλοφορήσει και γίνεται αυτό που σήμερα υπάρχει στον κόσμο. Το οικονομικό σύστημα συγκέντρωσης κεφαλαίων που δημιουργεί ανισότητες. Κι αυτές αυξάνονται συνεχώς, ας μην ξεγελιόμαστε! Κάθε φορά υπάρχουν άνθρωποι όλο και πλουσιότεροι και οι φτωχοί γίνονται φτωχότεροι. Δηλαδή το χάσμα μεταξύ φτωχών και πλουσίων γίνεται όλο και βαθύτερο. Αλλά, τελικά τί είναι η Αγορά; Η Αγορά είμαστε όλοι εμείς! Είναι περισσότερο απλή και κοντινή προς εμάς απ' όσο νομίζουμε. Είναι εφικτό λοιπόν, να μετατρέψεις το επιχειρησιακό σύστημα ξεκινώντας απ' αυτήν την Αρχή. Έτσι, στην Αγορά του τρουέκε αυτό στο οποίο δίνουμε μεγάλη σημασία, είναι η ανταλλαγή.⁵⁶

Η ανταλλαγή, η αλληλεγγύη, η διάθεση για αυτονομία, αυτοοργάνωση, εμφανίζονται ως χαρακτηριστικά του εγχειρήματος. Το “τρουέκε”, είναι ένας προ-καπιταλιστικός τρόπος εμπορίου. Ο κόσμος συγκεντρωνόταν σε ειδικά μέρη και αντάλλαζε προϊόντα: Ένα μεταχειρισμένο ρούχο, με ένα κιλό κρέας.

⁵⁶ Από συνέντευξη του Rubén Ravera – Ιδρυτής του «Τρουέκε» στον Γεώργιο Αυγερόπουλο / <http://www.exandasdocumentaries.com/series/argentina/exandas-interviews.php?article=3>

Το ανταλλακτικό παζάρι, όχι μόνο μας έδινε φαγητό, μας έδινε να πιούμε, αλλά και καρδιολόγους και δασκάλους για τα παιδιά μας, για αγγλικά και χορό. Είχαμε συμβολαιογράφους που έγραφαν για σπίτια και οικόπεδα και πληρώνονταν με κουπόνια και σπίτια που πουλιόνταν και αγοράζονταν με κουπόνια που ήταν το νόμισμα της ανταλλαγής. Είχαμε τουρισμό, είχαμε μανικιούρ, κομμωτήριο και πεντικιούρ, υπήρχε καζίνο, όλα αυτά με τα κουπόνια του ανταλλακτικού παζαριού. Ήταν σαν γιορτή, γίνονταν βραδιές, ο κόσμος τραγουδάγε, και κανείς δεν στενοχωριόταν, γιατί μπορούσε να φάει, να ντυθεί, ήταν ένα καταπληκτικό πράγμα! Να μην εξαρτάσαι από τις τράπεζες, από τα σούπερ μάρκετ, απ' τον υπουργό οικονομίας, από το Δ.Ν.Τ. Η αλήθεια είναι ότι ζήσαμε μια περίοδο πολύ μεγάλης ελευθερίας.⁵⁷

Το Τρουέκε πήρε τεράστια έκταση σε όλη τη χώρα. Τόση, που σύντομα ντόπιοι οικονομικοί κύκλοι, όσο και το ίδιο το Δ.Ν.Τ., απαξίωναν το Τρουέκε ζητώντας τη διάλυσή του, ενώ ένας γερουσιαστής των Η.Π.Α. το χαρακτήρισε οικονομική τρομοκρατία.

Δυστυχώς όμως θα πρέπει να το πω: Το σύστημα της κρατικής εξουσίας δεν το παροτρύνει αυτό, αντίθετα το αποδυναμώνει.⁵⁸

Η διοχέτευση δεκάδων πλαστών κουπονιών (το νόμισμα της συναλλαγής) στο ανταλλακτικό εμπόριο οδήγησε σε ένα χάος στην ανταλλαγή των προϊόντων και των υπηρεσιών. Σε συνδυασμό με τους έντονους ελέγχους της αστυνομίας και την προπαγάνδα που δεχόταν από τα ΜΜΕ, το παζάρι αναγκάστηκε να σταματήσει τη λειτουργία του. Τα ιδρυτικά μέλη του Τρουέκε πιστεύουν ακόμα και σήμερα ότι αυτό ήταν κάτι οργανωμένο και προσχεδιασμένο.

Το Τρουέκε συνεχίζεται ακόμα και σήμερα στο Μπουένος Άιρες. Σε χώρους που κρατούν χαμηλό προφίλ και δεν διαφημίζονται για να μη δώσουν στόχο στις αρχές.

⁵⁷ Graciela Graguicovich, ιδρυτικό μέλος του Trueque

⁵⁸ Από συνέντευξη του Rubén Ravera – Ιδρυτής του «Τρουέκε» στον Γεώργιο Αυγερόπουλο / <http://www.exandasdocumentaries.com/series/argentina/exandas-interviews.php?article=3>

συμπεράσματα | Δ.1.0

Ωστόσο, ένα πράγμα είναι σίγουρο:
το ανθρώπινο σώμα είναι ο κύριος αυτουργός όλων των ουτοπιών.- Μ. Φουκώ

Η παρούσα διπλωματική, όπως διατυπώθηκε και στην εισαγωγή, στόχο είχε να εξετάσει το κατά πόσο μια εναλλακτική μορφή κοινωνικής, οικονομικής και χωρικής οργάνωσης μπορεί να μεταβεί από εκδοχή της εξαίρεσης σε εκδοχή του κανόνα. Σε αυτή τη προσπάθεια διερεύνησης των χαρακτηριστικών εκείνων που θα μπορούν να αναπαραχθούν διατοπικά και σε ποικίλες περιπτώσεις, χρησιμοποιήσαμε δύο χωρικές θεωρίες ως «εννοιολογικά εργαλεία εξέτασης».

Μέσα από μια σειρά παραδειγμάτων εναλλακτικής δομής κοινωνικής οργάνωσης, τα οποία φέρνουν στο προσκήνιο το ενδεχόμενο ανατροπής του κανόνα επιλέχτηκε το παράδειγμα της Αργεντινής. Δεν αποτέλεσε μια αυθαίρετη επιλογή, αλλά θεσπίστηκαν όρια τα οποία οδήγησαν στη χρήση αυτού τού παραδείγματος. Οι δύο θεωρίες που εφαρμόστηκαν στην ανάγνωση του φαινομένου ήταν: Η θεωρία των κοινών μέσα από τους A. Negri, M. Hardt και M. D'Angellis και η θεωρία που αφορά τις ετεροτοπίες, κύριως, μέσα από τη προσέγγιση του M. Foucault.

ανασκόπηση | Δ.1.1

Αρχικά έγινε η προσπάθεια να οριστούν και να ταξινομηθούν μέσα από τις διάφορες προσεγγίσεις τα κοινά. Δόθηκε περισσότερο έμφαση στην εκδοχή των κοινωνικοπολιτικών επιστημών και η συσχέτιση που ορίστηκε σε ένα εννοιολογικό επίπεδο ήταν : ό,τι είναι το δημόσιο στο σοσιαλισμό και το ιδιωτικό στον καπιταλισμό, είναι το κοινό στο κομμουνισμό. Οι Negri και Hardt παρατηρούν ότι, σήμερα στο καπιταλισμό, στο κοινωνικό πεδίο υπάρχει η τάση όλα να ανήκουν στο δημόσιο, ώστε να ελέγχονται και να επιτηρούνται από τις κυβερνήσεις, ενώ ό,τι αφορά το οικονομικό πεδίο, η αντίστοιχη τάση είναι να ανήκουν όλα στο ιδιωτικό και να υπόκεινται σε δικαιώματα ιδιοκτησίας. Παράλληλα ο D' Angelis καταλήγει ότι τα κοινά δεν είναι μόνο ένα πράγμα, αλλά μια δυναμική ανάμεσα σε στοιχεία. Τα κοινά είναι σχέση. Διότι περιέχουν κοινωνικές σχέσεις που βασίζονται στην συνεργασία, την αλληλεγγύη και το διαμοιρασμό.

Στη συνέχεια, κρίθηκε αναγκαίο το να γίνει μια μικρή αναφορά και στον όρο που βρίσκεται στον αντίποδα των κοινών, αυτόν της περίφραξης. Έγινε μια προσέγγιση μέσω της μαρξιστικής εκδοχής για να νοήσουμε την έννοια της περίφραξης, καθώς έγινε και προσπάθεια αναγνώρισης της έννοιας σε σημερινά παραδείγματα (νέες περιφράξεις).

Τέλος, η ολοκλήρωση της θεωρίας των κοινών επετεύχθη με τον εντοπισμό του υποκείμενου το οποίο παράγει το κοινό. Σύμφωνα με τους Negri και Hardt το υποκείμενο αυτό ορίζεται πλήθος. Το πλήθος διαφοροποιείται από τις έννοιες: λαός, μάζα, εργατική τάξη. Το πλήθος συγκροτείται σε μια ταυτότητα και τα υποκείμενα που το απαρτίζουν, υποβαθμίζουν τις διαφορές για χάρη του. Το πλήθος είναι ένα κοινωνικό σώμα που αποτελείται από μονάδες που διατηρούν τη διαφορετικότητα τους παρά την ανάγκη συγκρότησης του σε ένα όλον, είναι κοινωνικά ενεργό και οι διαφορετικότητες που συνυπάρχουν μέσα σε αυτό παράγουν από κοινού δράση που συμβάλει στο να κρατάει ενωμένο, είναι ένα σύνολο μοναδικοτήτων χωρίς ενιαία ταυτότητα, το οποίο δεν εμφανίζει χαρακτηριστικά παθητικότητας αλλά αποτελεί μια κοινωνική σύνθεση που καταφέρνει να συγκροτείται χωρίς άναρχα χαρακτηριστικά. Το πλήθος είναι αυτό που θα πραγματώσει τη δημοκρατία, τη διοίκηση όλων από όλους, επειδή όλοι μοιράζονται και μετέχουν στο κοινό.

Μετά την ολοκλήρωση της προσέγγισης της πρώτης θεωρίας, ακολούθησε η ανάλυση της θεωρίας που αναπτύσσει ο Foucault σε σχέση με την έννοια της ουτοπίας και της ετεροτοπίας.

Ως ουτοπία νοείται ο τόπος στον οποίο επιλύονται ολοκληρωτικά όλα τα προβληματικά ζητήματα που απασχολούν την ανθρωπότητα. Παρότι ο χώρος και οι εννοιολογικές του προεκτάσεις δεν αποτέλεσε κεντρικό ερώτημα στις αναζητήσεις του Foucault, το

ενδιαφέρον του προσανατολίστηκε στην ανάγκη να προσδιορίσει την κατασκευή ενός πρωτότυπου όρου για τον μη τόπο, τον ου-τόπο.

Στην προσπάθεια να εντοπίσει εκδοχές αυτής της έννοιας καταλήγει στον προσδιορισμό και τη σηματοδότηση της ετεροτοπίας. Οι εκδοχές της ουτοπίας που μας παρουσιάζει είναι τρεις. Η τρίτη εκδοχή είναι αυτή της ετεροτοπίας, είναι η ριζοσπαστική εκδοχή της ουτοπίας η οποία ούτε είναι αδύνατο να υπάρξει ούτε εξαρτάται από την κρατική εξουσία. Η ετεροτοπία είναι ο τόπος του άλλου, είναι η ουτοπία που έγινε πράξη, το ιδανικό που μπορεί να εφαρμοστεί.

Με στόχο να εντοπίσει αυτούς τους ιδιαίτερους πραγματικούς χώρους στους οποίους παράγονται ιδιαίτερες τοπικές συνθήκες και εναλλακτικές δομές κοινωνικών σχέσεων, ο Foucault περιγράφει έξι βασικές αρχές που αποτελούν κριτήρια για αυτήν την ιδιαίτερη τυπολογία, την ετεροτοπολογία.

Τελικά, όμως, το συμπέρασμα που προκύπτει σε σχέση με την γέννηση και την ύπαρξη μιας ετεροτοπίας είναι ότι οι δεν υπάρχουν κοινά χαρακτηριστικά τα οποία φέρουν και είναι σταθερά και αναγνωρίσιμα σε όλες τις ετεροτοπίες.

Το μόνο σίγουρο είναι ότι η ετεροτοπία φέρει μια υλικότητα, και έχει ένα κοινωνικό ρόλο. Και με τη βοήθεια και άλλων μελετητών προέκυψαν και επιπλέον συμπεράσματα όσον αφορά την έννοια της ετεροτοπίας. Όπως το ότι δεν αποτελούν απαραίτητα χωρικά παραδείγματα που εμφανίζονται στα περιθώρια αλλά μπορούν να σταθούν και σε κεντρικά σημεία, μπορούν να αποτελέσουν ακόμη και ενδιάμεσο σταθμό επεξεργασίας ενός νέου εναλλακτικού τρόπου κοινωνικής δομής ο οποίος θα οδηγήσει σε μια νέα κοινωνική εμπειρία. Καθώς επίσης, μπορεί να είναι χώροι με εφήμερο και πρόσκαιρο χαρακτήρα ο οποίος καταλήγει να συνιστά μια ιδιαίτερη μορφή κατάστασης εξάιρεσης η οποία υπάρχει ως παρένθεση μέσα στο κοινωνικά αποδεκτό χώρο-χρόνο.

Η έρευνα ολοκληρώθηκε με την παράθεση στοιχείων για το παράδειγμα της Αργεντινής. Παρουσιάζονται κάποια ιστορικά σημεία σταθμοί, καθώς και οι συνθήκες που πλαισιώνουν αυτό που αποκαλούμε πείραμα της Αργεντινής. Ο χώρος της πόλης τόσο δημόσιος όσο και ιδιωτικός έγινε πεδίο διεκδίκησης κοινωνικών αιτημάτων. Όλα τα κοινωνικά στρώματα κλήθηκαν να αντιδράσουν στην κατάσταση, και για αυτό το λόγο ανέπτυξαν κάποιες πρακτικές. Παρουσιάστηκαν τρεις πιο βασικές από αυτές, οι οποίες είναι αντιπροσωπευτικές της θεματολογίας των διεκδικήσεων και των στόχων των κινημάτων και των αιτημάτων ζωής. Οι πρακτικές σε επίπεδο κοινωνικής οργάνωσης αφορούν τη συνέλευση γειτονιάς, σε επίπεδο εργασιακής ανασυγκρότησης, την αυτοδιαχείριση επιχειρήσεων και τέλος σε επίπεδο διαχείρισης υλικών και άυλων αγαθών το ανταλλακτικό παζάρι.

επίλογος | Δ.1.2

Το φαινόμενο της Αργεντινής, το κοινωνικό πείραμα που εφαρμόστηκε και πέτυχε μεγάλο ποσοστό των αιτημάτων του εμφανίζει πολύ έντονα χαρακτηριστικά της θεωρίας των κοινών.

Ο τρόπος οργάνωσης, λειτουργίας και παραγωγής όλων των πρακτικών που αναφέραμε αλλά και άλλων που δεν έγινε λόγος στην παρούσα έρευνα, παρουσιάζει ομοιότητες με τον τρόπο παραγωγής και οργάνωσης του κοινού.

Αρχικά το υποκείμενο, αυτό που συγκροτεί τη συνέλευση γειτονιάς αλλά και αυτό που μετέχει στην κατάλυση, στην αυτοδιαχείριση, στην οργάνωση για τη λειτουργία της επιχείρησης αλλά και του τρουέκε, φέρει πολλά χαρακτηριστικά και ιδιότητες της έννοιας του πλήθους. Λειτουργεί σε ένα όλο, σε μια ενότητα χωρίς να καταργεί τη διαφορετικότητα των μελών του. Εντυπωσιακό είναι ότι το υποκείμενο αυτό δημιουργήθηκε όταν κλήθηκε να ανασυγκροτηθεί και να εφεύρει δομές εναλλακτικής οργάνωσης απέναντι στην υποβάθμισή του. Δηλαδή το πλήθος δεν προϋπήρχε ως μόρφωμα, αλλά συσπειρώθηκε άμα τη εμφανίσει της ανάγκης συγκρότησης. Όσον αφορά στην παραγωγή χώρου και οργάνωσης αυτού, ο χώρος εργασίας αλλά και το ανταλλακτικό παζάρι αναδεικνύουν μορφές κοινωνικής οργάνωσης που βασίζονται στην αυτοδιαχείριση εντός, εναντίον και πέραν του καπιταλισμού. Το κοινό είναι αυτό που παράγεται από το υποκείμενο και χρησιμοποιείται ως βάση για να αναπαραχθεί ξανά. Το μόνο ψεγάδι, η παραγωγή των προϊόντων από τις επιχειρήσεις. Τα προϊόντα αυτά διατίθενται ανταγωνιστικά στην παγκόσμια αγορά, και προσπαθούν να διατηρήσουν τη θέση τους και την αξία τους στις εμπορικές διαδικασίες. Εδώ λοιπόν βλέπουμε ότι η ιδιότητα της μη εμπορευματοποίησης του κοινού δεν ισχύει.

Αντιπαραθετικά, ως παρατηρητές του φαινομένου από «έξω», η ανάγνωση του πειράματος διαφέρει. Το φαινόμενο θυμίζει την έννοια της ετεροτοπίας. Μια προεικόνιση ενός άλλου κόσμου που εμφανίζει χαρακτηριστικά ουτοπικής δομής. Ένα άλλο που γίνεται πράξη εκτός και μέσα στον υπάρχοντα κόσμο, ως παρένθεση χωρική και χρονική για τη μετάβαση στην αλλαγή. Μια ετεροτοπία γεμάτη υποκείμενα τα οποία την παρήγαγαν με στόχο να ικανοποιήσουν τις βαθύτερες ανάγκες τους χωρίς την εμπλοκή κάποιας εξωτερικής εξουσίας. Οι ίδιοι υπήρξαν κυρίαρχοι του εαυτού τους. Συνεπώς; Τι είναι το πείραμα της Αργεντινής, και κάθε τέτοια εναλλακτική δομή που εμφανίζεται ή παράγεται ως αντιπρόταση στην υπάρχουσα δομή. Είναι ένα κοινό που θα επιτύχει να επικρατήσει μέσω των δικτύων που θα αναπαράγει ή μια ετεροτοπία που είναι καταδικασμένη να λειτουργεί σαν θύλακας...; Υπάρχει τελικά ένα καθολικό μοντέλο κοινωνικής αναπαραγωγής;

Και τα ερωτήματα αυτά μπορούν να διευρυνθούν και να αποκτήσουν ένα χαρακτήρα πιο γενικό, όσον αφορά την θεωρία των κοινωνιών. Αν το κοινό που αναδύεται και παράγεται σε διάφορες κοινωνικές δομές, κατά βάθος θα αποτελεί πάντα μια ετεροτοπία μέσα στο υπάρχον σύστημα.

Το μόνο σίγουρο είναι ότι, η δημιουργία και η λειτουργία τέτοιων νέων εναλλακτικών δομών μέσα στο υπάρχον καπιταλιστικό σύστημα με στόχο την ανάπτυξη κάποια στιγμή ενός διευρυμένου δικτύου θυλάκων πιο δυνατού και εκτενούς, το οποίο θα μπορέσει να αντιταχθεί ενάντια στο προς το παρόν ακόμα πολύ πιο ισχυρό υπάρχον δίκτυο που ονομάζουμε καπιταλισμό, γεννά ελπίδα για το παρόν και το μέλλον.

Φωτογραφίες απο ανακτημένες επιχειρήσεις

Φωτογράφος: Andres Lofiego
Πηγή: www.andreslofiego.com.ar

E

Βιβλιογραφία | Ε.1.0

- Agamben, Giorgio, *Το έργο του Ανθρώπου*, επιμ. Π. Καλαμαράς, Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα, 2012
- Αντωνοπούλου, Σοφία, *Η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης και ο ταξικός μετασχηματισμός στη Δύση*, Περιοδικό Ουτοπία, Τεύχος 62, Αθήνα: Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2004
- Αργεντινή: *μορφές αντίστασης απέναντι κρίσης*, Περιοδικό ΑΛΑΝΑ: Τεύχος 12, Ιούνιος 2010
- Αργεντινή: *μορφές αστικών κινημάτων*, Περιοδικό Κομπρεσέρ: για τη πόλη και το χώρο, τεύχος #1, Γενάρης 2011
- Balibar, Etienne, *Ο φόβος των Μαζών – Σπινόζα, Μαρξ, Φουκώ*, μτφ. Μπετζέλος, Τ., Αθήνα: Εκδόσεις Πλέθρον, 2010
- Bauwens, Michael, Kostakis, Vasilis, *Ένα σημείωμα για το μέλλον του καπιταλισμού και των κοινών και μια πρόταση των Michel Bauwens και Βασίλη Κωστάκη*, 2013
- Bauwens, Michael, *The Political Economy of Peer Production*, Payap University and Chiang Mai University, Thailand, issue no. 37, 2006
- Βαρκαρόλης, Ορέστης, *Δημιουργικές αντιστάσεις και Αντεξουσία Εγχειρήματα και προβληματισμοί του ριζοσπαστικού κινήματος στον 21ο αιώνα*, καφενείο «το παγκάκι», κεντρική διανομή «Οι εκδόσεις των συναδέλφων», Αθήνα: 2012
- Comandante Marcos, *Πρώτη Διακήρυξη της Realidad Ενάντια στο Νεοφιλελευθερισμό και για την Ανθρωπότητα*, EZLN, Γενάρης 1996
- Dauvé, Gilles, Nestic, Karl, *Συμβολή σε μια κριτική της πολιτικής αυτονομίας*, μφρ: wordpress.com, troploin #6
- De Angelis, Massimo, *Κοινά, Περιφράξεις και Κρίσεις*, μτφ. Παπάζογλου, Σ., Τσαβδάρογλου, Χ., Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις των Ξένων, 2013
- De Angelis, Massimo, *Η τραγωδία των κοινών του κεφαλαιοκρατικού*, The Commoner: web journal, 2009

- De Angelis, Massimo,- Stavrides, Stavros, *An Architektur: On the Commons: A Public Interview with Massimo De Angelis and Stavros Stavrides*, e-flux: journal #17 — June-August 2010
- Foucault, Michel, Ομιλίες και Γραπτά *,Περί αλλοτινών χώρων (Des espaces autres)*, Architecture, Mouvemet, Continuïte, τεύχος 50 , Οκτώβριος 1984
- Foucault, Michel, *Ετέροτοπιες και άλλα κείμενα*, Μτφ. Τ. Μπετζέλος, Αθήνα: Εκδόσεις Πλέθρον, 2012
- Foucault, Michel, *Ουτοπίες και Ετέροτοπιες*, Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα, 2015
- Ζιμπέκι, Ρ., *Κατάληψη και επανοικειοποίηση εργοστασίων- από την επιβίωση στην αυτοδιαχείριση*, Περιοδικό ΑΛΑΝΑ: Τεύχος 12, Ιούνιος 2010
- Hardt, Michael, *Το κοινό στον Κομμουνισμό*, Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα, 2010
- Hardt, Michael, *The common as an alternative to public and private ownership*, 2008 (<http://blog.p2pfoundation.net/the-common-as-an-alternative-to-public-and-private-ownership/2008/11/17>)
- Hetherington K., *The badlands of modernity. Heteretopia and social ordering*, Λονδίνο : Routledge, 1997
- Katz ,Claudio, *Η οικονομική κρίση στην Αργεντινή: ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ*, La Insignia, 16/7/01
- Κωτσάκης, Δημήτρης, *3 και 1 κείμενα*, Αθήνα: Οι εκδόσεις των Συναδέλφων, 2012
- Κλαστρ, Πιερ, *Στοχασμοί πάνω στην έννοια του Κράτους- συνέντευξη με τον Πιερ Κλαστρ*, μτφ. Ζέρβα, Τέττα Αθήνα:Futura, 2015
- Lanza, Luciano, *Πέρα από την Οικονομία*, επιμ. Π. Καλαμαράς Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα, 2010
- Macherey, Pierre, *Φουκώ και Μαρξ- το παραγωγικό υποκείμενο*, μτφ. Τ. Μπέτζελος, Αθήνα: Εκτός Γραμμής, 2014
- Marx, Carl, *Το Κεφάλαιο*, Τόμος Α', μτφ. Μαυρομμάτης, Π. εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα: 1978

- Negri A. Hardt M, *Commonwealth*, Harvard University Press, 2009
- Negri A. Hardt M, *Να πάρουμε τη σκυτάλη*, Μτφ: Α. Κιουπικιολής, Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2012
- Negri, A., *Προς αναζήτηση της Commonwealth*, επιμ. Π. Καλαμαράς, Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα, 2009
- Negri, Antonio, Hardt, Michael, *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*. New York: The Penguin Press, 2004, σελ.107-109
- Negri, Antonio, *Goodbye Mr Socialism - Μια συζήτηση με το Raf "Valvola" Selsi*, Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα, 2009
- Negri, A. , Hardt M, *Πλήθος*, Μτφ. Γ. Καραμπέλιας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2004
- Νέγκρι Α. , Γκουαττάρι Φ., *Από το Κόκκινο στο Πράσινο*, Επιμ. Γ. Καραμπελιάς, Αθήνα: Κομμούνια, 1986
- Οριζοντιότητα- Φωνές λαϊκής εξουσίας στην Αργεντινή*, Επιμ. Marina Sitrin, Αθήνα: Σ.ΚΥ.Α, 2011
- Παπαδημητρίου, Μ., *Αργεντινή: Η Ζανον ανήκει στους εργάτες της*, Περιοδικό ΑΛΑΝΑ: Τεύχος 11, Δεκέμβριος 2009
- Revel, Judith, Negri, Toni, *The Common in Revolt*, 2011
- Ρουτζέρι, Αντρές, *Οι ανακτημένες επιχειρήσεις της Αργεντινής – Καταλαμβάνουμε // Αντιστεκόμαστε // Παράγουμε*, Μτφρ. Καρυώτης Θωδωρής, Οι εκδόσεις των Συναδέλφων, Αθήνα: 2014
- Συλλογικό έργο, *Αυτοδιαχείριση* , Μτφ: Θ. Δρίτσας, Κ. Σπαθαράκης, Επιμ. Guillaume Davranche, Αθήνα: Οι εκδόσεις των Συναδέλφων, 2015
- Σταυρίδης, Σταύρος, *Μετέωροι Χώροι της Ετερότητας*, Αθήνα : Αλεξάνδρεια, 2010
- Σταυρίδης, Σταύρος, *Ο χώρος της τάξης και οι ετεροτοπίες: ο Φουκώ ως γεωγράφος της ετεροτοπίας*, Περιοδικό Ουτοπία, Τεύχος 72, 2006
- Σταυρίδης, Σταύρος, *Οι χώροι της Ουτοπίας και η ετεροτοπία*, Περιοδικό Ουτοπία, Τεύχος 38, 1998

• Τσουκαλά, Κυριακή, *Πολιτικές προσέγγισης της πόλης και νεολαία Δημόσιος χώρος και νεολαία: Τοποθεσίες αστάθμητων ανταλλαγών ή συναυθροίσεις ομογενοποιημένων διαφορετικότητων*, εισήγησή στο Συμπόσιο “Ποιά Ελλάδα;” Φεβρουάριος 2014, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Α.Π.Θ.

• Vienney, Claude, *Η κοινωνική Οικονομία*, Μτφ. Γ. Καυκίας, Αθήνα: Πολύτροπον, 2008

• Virno, Paolo, *Γραμματική του Πλήθους*, μτφ. Β. Πάσσας, Αθήνα: Αλεξάνδρεια-Οδυσσεάς, 2007

• Virno, Paolo, (συνέντευξη από τον Alexei Penzin), *Η Κομμουνιστικοποίηση του Πλήθους: Συνεργατική και Συλλογική Εργασία*, Manifesta Journal, # 8, 2010

• Weisbrot, Mark, Ray, Rebecca, Montecino, Juan A. and Kozameh, Sara, *The Argentine Success Story and its Implications*, Center for Economic and Policy Research, October 2011

• Χαριτάκης, Κώστας, *Ποιοι και Γιατί Εχθρεύονται την Αυτοδιαχείριση;*, περιοδικό Βαβυλωνία, τεύχος 17, Ιανουάριος 2015

• Χαρνεκερ, Μάρτα, *Ιδέες για τον αγώνα/εργαλεία πολιτικής*, μτφ. Συλλιγγαρδάκη, Σ., Λάιος, Ν., Αθήνα: Α/συνέχεια, 2015

• Χίλσον, Μαίρη, *Το Σκανδιναβικό Μοντέλο*, Μτφ. Ν. Κουμπιάς, Αθήνα: Οι Πανεπιστημιακές Εκδοσείς Κρήτης, 2012

ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΟ / ΣΥΝΔΕΣΜΟΙ

• Corazon de Fabrica- Heart of the Factory, Ernesto Ardito, Virna Molina, 2008

• Το Πείραμα της Αργεντινής, Γιώργος Αυγερόπουλος, ΕΞΑΝΤΑΣ, 2010
(<http://www.exandasdocumentaries.com/vimeo.php?movie=22020356>)

• Memoria del Saqueo-Αργεντινή, Στην δίνη της κρίσης, Fernando Solanas, 2004

• CATASTROIKA, Κατερίνας Κιτίδη, Άρης Χατζηστεφάνου, Infowar Productions, 2012

• Massimo de Angelis: Crisis of Capitalist Relations and the Need for a Plan C 23rd November 2012 (https://www.youtube.com/watch?v=_ZFrwkZqoIM)

//Commons- Κοινά

• [//mappingthecommons.net/en/athens/](http://mappingthecommons.net/en/athens/)

• [//wealthofthecommons.org/](http://wealthofthecommons.org/)

• [//www.rebelnet.gr/](http://www.rebelnet.gr/)

- //www.provo.gr/
- //www.theseis.com/
- //www.e-flux.com/
- //www.commoner.org.uk/
- //www.midnightnotes.org/
- //p2pfoundation.net/Commons
- //antonionegriinenglish.wordpress.com

//Ετεροτοπία

- //www.frenchphilosophy.gr/
- //michel-foucault-archives.org/
- //www.u-topia.gr/

//Αργεντινή

- //www.autonomias.net/
- //equalityfiles.wordpress.com/
- //info-war.gr/
- //www.cepr.net/publications/reports/the-argentine-success-story-and-its-implications/
- //www.virnayernesto.com.ar/

[Ευχαριστώ θερμά τον Σταύρο Σταυρίδη για την υποστήριξη του, καθώς και την Ελεάνα Καυκαλά, την Ιόλη Ζαβιτσάνου, την Ειρήνη Σοϊλέ, τον Ορέστη Παπαδημητρίου για την πολύτιμη βοήθεια τους]

